

családokról, kivált oly soknyelvű országban, mint a miénk, melyben igen sokan több nyelven beszélnek. Azért statisztikai fölvételek alkalmával azon rovat betöltését, hogy micsoda nemzetiségű, csakugyan mindenkinek saját tetszésére kell bízni. Sem az eredeti származás, sem más körülmény nem lehet itt döntő. Népiségi szempontból magyar, német, tót, oláh, stb. az, ki magát annak vallja, ki magyarul, németül stb. érez és gondolkodik. Más krite-rium nincsen.

DR. HUNFALVY JÁNOS.

Hazánk leírói 1881-ben.

„A Föld nagy könyvében mily nagyszerű és büszkén írott egy lap Magyarország lapja! A hegyek óriás amphitheátrumként környezik az országot és mindegyikök más-más korszakairól regél a Föld történetének. Itt egy rétegzet lassan rakódott le, amott egy-egy tömeg hirtelen repedéseken át nyitott magának utat. Itt a lejtők szelidek, alig szaggatják meg, vagy csak folytatják a mezőség hullámszerűségét; amott bércefalakká merednek föl, melyeket alpesi erdők és lappföldi zúzmák borítanak; föltartóztatják a küzködő szelektől feljűk sodort felhőket, kiragadják belőlük a villámot és a szélvész esőt s a légkör láthatatlan páráit csillogó hóvá változtatják. — A Kárpátok-övezte hatalmas medenczében hosszú ottlétének nyomait hagyta hátra a tenger. Tenger tölté egykor e síkságot s itt egy tó, amott egy mocsár emlékeztet sós vizeivel a hajdani óceánra. S a Duna, mely két nagy kanyarodását a magyar síkságon írja le, nem csodálatos példája-e a folyamélet tüneményeinek: füveny- és iszaphordás, zátony- és szigetképződés, kigyózó folyás, elágazás, áradások, jégzajlás és fölfelé folyás? A mint a kazáni sötét szorosba benyomúl s nesztelenül tovasíkklik azon kősziklák tövében, melyek egykor útját szegék, úgy tetszik, hogy a viaskodás az elemek közt csak alig-alig hogy elcsöndesedett. A bérce mintha csak most szakadt volna át s a beltenger mintha csak most válnék folyóvá; de omolják be egy hegyfal s a Duna újra a régivé alakul, hogy tengerül hömpölyögjön a mögötte levő síkságon.“

Magyarország földrajzi viszonyainak apotheosisa az, a mit Reclus hazánkról írt halhatatlan művében, a „Föld“-ben, melyet a természettudományi társulat gondosságából immár nyelvünkön is olvashatunk. Ha ép ily szépen, mint igazán ismertetné meg valaki a külfölddel társadalmi és politikai állapotainkat is, végre-valahára megszűnnék Magyarország a kuriosumok földje gyanánt szerepelni.

„Usodás ország lehet az a Magyarország, melyet nem lehet leírni — szolt Dumas Mautner Győzőhöz ez év folytán intézett levelében — ; mert a hány könyvet vagy cikket olvastam, mind más-kép nyilatkozott róla, míg több ismerősöm, ki személyesen járt ott, szintén eltérőleg beszéli el az odavaló viszonyokat. Egyben azonban ők is megegyeznek, t. i. a dicséretben. De nem nyugszom addig, míg meg nem látogatom Magyarországot.“ Egy tizedrendű kollégája, Vallon György „Ches les Magyars“ című regényében, addig is, míg Dumas hazánkat közvetetlen szemlélet alapján választhatná valamely műve eseményeinek színteréül, elmagyarázza a francziáknak, hogy a magyar falvakban néha negyven czernél is több ember lakik, hogy a falvak csak téli laktanyák, hol a nép a nagy hideg idején óltalmat keres stb. — De hát ez regényben áll. Boszantóbb, hogy Ménard Ernő is ilyformán ír „Géographie artistique“ címmel megjelent művének 820. lapján. 2 sorban festi hazánk term. viszonyait, másik tízben a népet s végre 20 sorban a városokat; de hogyan! „Mint a legtöbb ifjú népnél — mondja egyebek közt — az emberek Magyarországbán igen hiúk és öltözetükre ha lehet, még nagyobb gondot fordítanak, mint a nők. A tősgyökeres magyar, a pusztai pásztor, sokat ad ünneplő ruhájának díszére. Pántlikával és virágcsokorral ékesíti kalapját; dereka körül selyem keszkenőt köt, vörös vagy kék mellényének ércz pitykéihez; fehér gúnyája telisded-tele van hímezve virágokkal, melyek közül legbüszkébb a tulipánra, a mi nemzeti jelkép; inge ízlésesen ki van varrva virágokkal; hosszú rojtokban végződő vászon-gatyája csak úgy libeg-lobog, ha egyet-egyet lép sarkantyús csizmáival. Munkácsynak (nála következőesen Munkaksynak) egy képe ilyenek mutatja a magyart.“ A két testvér-városban, Budán és Pesten legkiválóbb épületnek találja a muzeumot s azt veszi észre, hogy „a többi város is többé-kevésbé európai jelleget kezd ölteni.“ — De hát Ménard-t Tissot kalauzolta! Eféle badarságokkal szemben, milyenektől szinte hemzsegnék Pierer lipcei Conversations Lexiconának ránk vonatkozó jegyzetei is, vagy Marcotti Józsefnek az „Illustrazione Italiana“ címmel a „huszárok földéről“ (Il paese degli ussari) közölt csodálatos rajzai, melyekben a magyar nép múltját, jelenét, sajátságait, borát és nőit ép oly híven jellemzi, mint a hogy Magyarországnak — szerinte — legtökéletesebb geographusát Palugyait, egynek veszi a pozsonyi borkereskedő Palugyaival: jól esik tudomást vennünk a külföld komolyabb érdeklődéséről. A csak Éjzak-Amerikában 30,000 példányban elterjedt „Encyclopaedia Britannicá“-nak tizenkettedik kötetében pl. But-

Ier, ki a magyar nyelvet és irodalmat alaposan ismervén, az első angol geographus, ki egyenesen magyar forrásból merít, egészen tárgyiasan és keretéhez képest kimerítően vázolja Magyarországot Hjalmer-Lagerberg viszont, a finn kormánynak a mi vasútaink tanulmányozására kiküldött biztosa, svéd nyelven akarja közzétenni úti naplóját. Umlauft könyvének (Die oesterr.-ung. Monarchie) második kiadása, Heksch Bäckere, a tescheni néprajzi gyűjtemény s más művek, melyekről alább lesz szó, kétségtelenül hatni fognak a külföldre, hogy az helyesebb fogalmakat tápláljon hazánkról. S erre nagy a szükség, főleg a németeknél, kiket Magyarországgal szemben még geographiai tekintetekben is elfogultakká néha maga az iskola tesz. Geisbeck Mihálynak közép- és dr. Krallingernek elemi iskolák számára Münchenben kiadott tankönyve e részben javulást jelez; de pl. ez utóbbi szerző „Deutschland in ausführlicher Behandlung“ cím alá fog bennünket is, együtt nyújtván az oro- és hydrographiát, az éghajlatra, állat-, növény- és ásvány-geographiára vonatkozó legszükségesebb adatokat, hogy azután áttérjen a politikai földrajzra, melyben a lakosok számáról, foglalkozásáról, vallásáról, alkotmányáról s az egyes részek helyrajzából mond el egyet-mást.

Romániában viszont a városi és elemi iskolák használatára „A modern Dácia és román tartományok“ (Dacia moderna sau terile Romana) címmel Gorjan A. E. J. által készített nem néprajzi, hanem közönséges politikai térkép, a gyermekeket oly hatalmas román birodalommal ismerteti meg, mely keleten a Pruthig és a Fekete tengerig, délen a Dunáig, nyugaton a Tiszáig, éjszakra egész Lengyelorszáig terjedvén, Magyarországnak legalább is egyharmadát Romániába foglalja. A magyar területen négy tartomány van. Erdély (Transilvania), Máramaros, Criszana (Kőrös tartomány) és Temesiana. Mégcsak Szolnokot is Salinic-nek nevezi. — Méltó társa ennek a „Horvát birodalom“ (Hrvacka drsavina) térképe. Ez az állam éjszakra Stájerország, Vas-, Zala- és Somogy-megye éjszaki részével, Tolna- és Pestmegyével s a Maros folyóval, keleten Dákó-Romániával és Bulgáriával, délen Görögországgal, nyugaton az Adriai tengerrel, Olaszországgal és Tyrollal határos. Szeged is horvát város, „Csongrád“ és „Debreczen“ szláv városok a mieink ugyan, de ezeket meg épen az előbb vette el tőlünk Gorjan A. E. J.

Tanult embereknek ilyen, egy egész iskolai nemzedék megmontására törekvő csalásaival szemben örömmel üdvözölhetjük a magyar minisztertanácsnak február 4-én hozott s a közoktatásügyi

miniszterium által 4832. sz. a. meghirdetett azon határozatát, hogy a tanítói pályán működni akaró idegen állampolgárok az 1879. 18. t.-c. 3. §-ához képest egyebek közt a hazai földrajzból is kötelesek vizsgálatot tenni.

Hazánk területe nemcsak az említett képzelgők szerint szenvedett módosítást, hanem közigazgatási tekintetben valóban is változott a beosztása. Julius 15-én a király a horvát-szlavon-határőrvidéket, melyet védkötelezettség tekintetében már 1873. augusztus 8-án egyenlővé tett a magyar állam többi részével, tényleg egyesítette Horvát- és Szlavonországgal s így közvetve Magyarországgal. E körülmény egyúttal Fiume közjogi helyzetének úgy magyar, mint horvát részről való sokszoros megbeszélését vonta maga után. — November 28-án pedig az országgyűlés elfogadta a Tornamegyének Abaujvármegyébe való olvasztása iránt beadott törvényjavaslatot. Jelentésünk azonban alább még mind a Határőrvidékkel, mind Tornával mint külön törvényhatósági területekkel foglalkozik. — Krassó-Szörénymegye azonban január 4-én tényleg egyesülvén, — cikkünkben már egy név alatt fordul elő.

Nem akadt, a ki tudományosan, vagy legalább a művelt közönség számára egyetemesen leírta volna hazánkat, ámbár némi megnyugvással vehetjük tudomásul, hogy *Ortvay Tivadar* a Szent-István Társulatban december 15 én valahára bemutatta „A magyar birodalom földleírása, különös tekintettel kultur-fejlődésére és egyházi viszonyaira“ című munkájának első részletét. Különben még mindig csak az anyaggyűjtés terén vagyunk. Pedig pl. a Franklin-Társulat csak a Vasárnapi Ujság 30 évi folyamában megjelent képeknek fölhasználásával is, mily népszerű módon s új metszeteknek adása mellett is mily olcsón irathatná meg Magyarország földrajzát! Annyi adatot kell összeállítani, a mennyi éppen van; kisebb baj, ha ily általános leírásból egy vagy más kimaradna, mint ha honunk szépségeinek és kincseinek megismerésében továbbra is csak a képes lapok elszórt cikkecskéinek olvasgatására kellene szorítkoznunk. A magyar földrajz népszerűsítését ily képes vállalat megindításával lelkiismeretes felügyelet mellett a legtöbb reménnyel lehetne megkísérteni.

Richard Ede az osztrák-magyar monarchia földrajzát és statisztikáját nyújtván, a határokat, a földet és népet, a föld-, erdő- és bányaművelést, kohászatot, kereskedelmet, ipart, közlekedést és közoktatást ösmertette röviden. *Juhos János* a magyar korona országainak helységnévtárát „a legújabb adatok alapján“ bocsátotta közre. *Kollerffy Mihály* helységnévtára, csak a következő év derekán fog megjelenni.

A katonai térképezőintézet folytatta munkálatát s e télen Temesvárt a 4. és 5., Aradon a 9. és 12. és Pancsován a 10. szakasz fog működni. Ez kartographiánk állandó nyeresége. Klement József vasúti térképe Aradon 2. kiadásban jelent meg. Kár, hogy ezúttal is nem egy hiba maradt benne, pl. hogy a Szurduk-szorost Vulkán-szorosnak nevezi, pedig szerző jelenleg éppen a gyönyörű vidék bejárásánál, Petrócsényben él s így tudja, hogy ez két szóban két tévedés. Művét máskülönben igen ajánlhatjuk. Hammer és Ohmann Németország térképét 9 lapon 1:1.000.000 szerint Berlinben Kiepert felügyelete alatt rajzolván meg, itt annyiban érdemel említést, hogy a monarchia kétharmadát, egészen Orsováig, szintén feltünteti. Jacob vasúti kalauza a monarchia térképén kívül ezúttal is közöl némi útijegyzeteket.

Magyarországnak többi leírása és térképe csak iskolai célokra készült. Brózik Károly és Paszlavszky József a magyar királyság s a Földközi tenger medencéjének leírásában a gymn. I. osztálynak a természetrajzi ismereteket a földrajz kapcsán nyújtja. Visontay János és Borbás Vincze. hasonló „új“ irányt követnek. Ezeken kívül a Hauke-Cherven-féle magyar földirat 10., a Hunfalvyé 5. s a Visontayé 3. kiadásban jelent meg. Kozma Gyula a magyar-osztrák monarchia, Dr. Zák József hazánk földrajzi viszonyait tárgyalta, emez sok paedagogiai érzékkel s Homolka tiszta térképeinek kíséretében. Kozma polgári, Zák népiskolák számára írt. — Utóbbiak részére készült a monarchiának és hazánknak, a „Dobrowszky és Franke“ czégnél megjelent térképe is.

Hazánk egyik-másik részét sikeresen ismertette társulatunk közlönye, a magyatarszági Kárpátgyűlés VIII., az erdélyi Kárpátgyűlés I., a szebeni „Verein für Siebenbürg. Landeskunde“ archívumának XVI., és a székely művelődési és közgazdasági egyesület 5. évkönyve, továbbá a statiszt. hivatal 1879-i évkönyvének most megjelent 6. füzeté. Említést érdemel, hogy ápril 23-án az orsz. Kárpátgyűlés felhívást küldözött szét egy kárpáti muzeum alakítására, mely zoologiai, botanikai, mineralogiai, geologiai, ethnographiai, műipari és könyvgyűjteményei által szakszerűen készítené elő útjokra a turistákat; hogy a Földrajzi Társaság felsőbb isk. tanulók számára ismét pályadíjat tűzött ki hazánk valamely vidékének főleg topo- és ethnographiai tekintetben való ismertetésére s hogy a miniszterium januárban megerősítván az erdélyi Kárpátgyűlésnek alapszabályait, ezen Szebenben székelő társulatnak már is 500-nál több tagja van.

Erdély földét kiváló gonddal ismertették egyesek. Dr. Reiss-

senberger Károly Umlauft vállalatának (Die Länder Österreich-Ungarns) 13. kötetében kitűnő tárgyismerettel, a föld iránt való előszéretettel, ítéleteiben igazságosan és mérséklettel, meleg hangon, bár egyszerű szavakban rajzolta Erdélyt. Egy bírálója szerint a leginkább lebilincselő, legvilágosabb és legczélszerűbb ország- és népjellemzések közé tartozik. Bielz Róbert utazók számára szintén derék kalauzt adott Erdélyről. (Reisehandbuch für Siebenbürgen). Rövid, egész általánosságban tartott bevezetés után negyven kirándulásban ismertet meg az ország szépségeivel. Heksch Sándor hasonló kalauz számára egész nyáron át gyűjtötte Erdélyben az adatokat. Chalmers András unitárius pap, ki 1879-ben járta be hazánkat, „Transylvanian recollections“ (Visszaemlékezések Erdélyre) címmel nemzetiségi és vallási viszonyainkat úti és történeti jegyzetek kíséretében taglalván, igen rokonszenvesen, sőt lelkesen szól a magyar népről.

De Gerando Attilának „Két hét a Székelyföldön“ című, már tavaly (60. lap) említett felolvasása nyomtatásban csak most jelent meg.

A szász egyetem támogatása mellett „Quellen zur Geschichte Siebenbürgens“ név alatt Szebenben megindult vállalatnak első kötete szász levéltárakból az 1380-tól 1516-ig terjedő időszakról a szász városok s általán a szász föld beléletére vonatkozólag igen becses adatokat közöl. Wolff Károly a szászsebesi gymn. értesítőben befejezte az erdélyi német helynevekről szóló közleményét. Ugyanő tanulmányt adott ki a szász városokról és háztartásokról. (Sächsische Städte und ihr Haushalt). Thünnenek a városok keletkezésére nézve föllállított elmélete szerint vázolja e városoknak ethnographiai képét, viszontagságait, jövedelmeit s az újabb államadóknak nyomasztó volta miatt jelenleg megtámadott életrevalóságát. A második részben főleg a legjobban rendezett Nagy-Szeben, továbbá Brassó és a zilált viszonyok közt levő Segesvár háztartását ismerteti. — Az erdélyi honismertető-társulat „Archiv“-jában Deutsch Ferencz a szászoknál felkarolt humanismus koráról, Müller Ferencz és Henrik pedig a szász föld régészeti viszonyairól értekezett.

Szlavonia útjának eredményét Kramberger E. foglalta össze a „Globus“ több számában. Schwicker „A megnagyobbított Horvátország“ címmel 3 kép kíséretében írt a „Deutsche Rundschau“-ban. — Az Al-Duna vidékének némely részéhez Busch M. közölt adatokat („Die Türkei.“ 2 térképpel).

Ethnographiánk iránt Hunfalvy Pál föllépte óta s

első sorban az ő folytonos buzgólkodásából, igen élénk érdeklődés uralkodik. Az év legnagyobb eseménye a Prochaska-czég kiadásában Bécsben és Teschenben megindult vállalat, melybe szakemberek írják meg az osztrák-magyar monarchia népeinek és nemzetiségeinek ethnographiáját. (Die Völker Österreich-Ungarns.) A 12 kötetre tervezett műnek első 4 kötete a németekkel, az 5. a magyarokkal, a 6. a románokkal, a 7. a semitákkal, a 8–11. szlávokkal (csehek, lengyelek, ruthének; szlovének, horvátok; délszlávok Dalmátiában, hazánkban, Boszniában és Herzegovinában), végre a 12. a magyarországi cigányokkal foglalkozik. Minket érdeklőleg idáig az 5. és a 6. kötet jelent meg. A magyarokat Hunfalvy Pál ismertette az ő túlnyomóan történeti és nyelvészeti, szorosan tudományos irányát követve. Alapvető 1876-iki műve után legfeljebb azt jegyezhetjük meg róla, hogy az azóta behatóbban vizsgált kérdésekre is kiterjeszkedett. — Slavici Jánosnak a románokról írt műve, politikai tendenciáját nem tekintve, szintén sok becses adatot szolgáltat. Szerinte a román mindig hegyi nép volt, mely a történelemben nyugtalan pásztor gyanánt jelent meg. A XIII. században két csoportnak már állandó lakhelye volt s talán földművelést is űzött, t. i. a Kárpátoknak legdélibb s legéjszakai lejtősegein. Az oláhok eredeti hazája e monarchiában Erdély nyugati, éjszaki és déli magaslatai közt volt. Onnan terjedtek délfelé és nyugatra, mint ezt a nagyobb folyók iránya is igazolja. Keletfelé a meredek hegyek miatt nem mehettek. Nyugatra a Tiszáig azért nem telepedtek le, hogy összefüggéseket el ne veszítsék. Slavici szerint a románok ethnographiai jelentősége nem abban áll, hogy a rómaiak utódai, vagy hogy a dákoknak rég eltűnt népét romanisálták, hanem egyedül abban, hogy az európai rokon népcsaládnak élesen elválasztott tagjait összekötik s így közvetítő szemek a népek láncolatában. Életmódjukra nézve a muntyánokat, paduránokat, campiáneket és borvidéki podgoránokat különbözteti meg. Igen behatóan tárgyalja egyházi viszonyaikat, továbbá szokásaikat is.

E két fő művön kívül igen jeles speczialis munkákat is kapunk. — Lenhossék József Magyarországból két mesterségesen eltorzított makrokephal s egy más barbárkori (vezérkori) koponyát ismertetett. (Die künstlichen Schädelverbildungen im Allgemeinen). A mű súlypontja a két makrokephal koponyának bemutatására esik; az első kiváló példányt 1867 Csongrádon találták, a másik Székely-Udvarhelyről való. Ezen főleg bonczteni tekintetben kitűnő könyv francziául és angolul is megjelent. — Pannóniáról Hampel, Fröhlich és Salamon értekezett. Hampel József az Ung.

Revueben a pannoniai népviseletről, Fröhlich Róbert a Philol. Közönyben a pannonok földéről és népéről szól. Strabo földrajzá-
nak adatait egyenként megvizsgálva, azokat egymással és más ókori
írók följegyzéseivel egybevetve, tájékoztak a kérdéstről, s kimutatja,
hogy a pannónokat csupán csak illyreknek a Balkán nyugati részein
lakó törzseivel említik együtt. — Kiválóan becses Salamon Fe-
renc tanulmánya a rómaiság elenyészéséről Pannoniában mely a Szá-
zadokban jelent meg. Bebizonyítja, hogy hazánkban „a római élet
nem egy erőszakos és rögtönös halállal mult ki; Aquincum az ő
testvérvárosaival együtt nem egy rögtönös rombolás áldozata lett,
hanem apránként enyészett és pusztult el.“ Az V. század kezdetén
ha volt is, csak szűnlelt már a rómaiság. Azonban Sidonius Apol-
linaris még 458-ben is említi „Pannóniát, melyben ama hősies
Acincum virágzik.“ Dr. Hampel a mult évben Buda-Újlakon
a Török-útcában s okt. 23 án Felcsúton talált római sírt ismerte-
tett az Archaeologiai Értesítőben.

A húnok és avarok nemzetiségéről az akadémiában Vámbéry Ármín értekezett. — Bachmann Adolf a dunamenti né-
peknek Attila halála után való állapotáról adott ki egy kötetet.
(Archiv für oesterr. Geschichte.) Szerénce 460-ban Pannoniában a
germánok közül csak a keleti gótok laktak; a herulokt azonban
nem szabad a Duna jobboldalán keresni. A gepidáké volt Dácia;
Rugiland, szemben a római „parti“ Noricummal, keletfelé nem ter-
jedt túl a Manharthegeység magaslatain és keletnek a jobbadán az
alsó Vág és Nyitra mellet lakó herulok földére támaszkodott. A
származásuk gyakori viszályban álltak a gótokkal s most is a
Duna és Tisza közt laktak. E törzsnek nyugati szomszédai szerénce
a scyrek, kik az éjszakamagyarországi hegyvidéknek délnyugati ré-
szeiben a Garam és Ipoly közt a Dunáig tanyáztak, hol a herulok
voltak szomszédai. Az egykor hatalmas suév kvádok most már
erősen megfogytak és (elvesztvén Morvaországot és Alsó-Ausztriát)
csak a felső Garam és Nyitra völgyeiben laktak nagyobb számban.

Mikulicsis F. a „narodna pripovietke iz hrvatskoga pri-
morja“ czímmel még 1876. megjelent és a horvát tájnyelvekről
szóló művét a Jagics-féle „Archiv für slavische Philologie“ 1 füze-
tében Leskien A. ösmertette. A zágrábi „Rad“ is sok derék köz-
leményt hozott a horvát történetből; jellemzi a nemzetiségekhez
való viszonyainkat, hogy e kitűnő folyóirat tartalmáról irodalmunk
soha sem vesz tudomást.

A románok eredetének kérdése még mindig napi renden
van. Réthy Lászlónak már a mult évi folyamban (60 l.) említett

művére, (Anonymus az erdélyi oláhokról) a románok részéről G o l d i s János és P a s c u t i u Dénes felelt; amaz a román nyelv latinságát vitatta, holott Réthy inkább csak a román nyelv keletkezésének helyét kutatta; emennek közhelyekkel telt értekezése korán sem áll a kutatások színvonalán. — A mit Anonymusnak az oláhok történetében való szereplését illetőleg Réthy megoldatlanul hagyott, arra C s e t n e k i Elek vállalkozott a Philol. Közönyben. Kimutatja, hogy a Névtelen költött dolgokat beszél el; mint már Roesler állította, de nem csalás szándékából tette ezt a jegyző. — H u n f a l v y Pál francia nyelven írt könyvében (*Le peuple Roumain ou valaque*) körvonalazta az oláh-kérdésben elfoglalt ismeretes álláspontját s a román politikáról és igényekről cikkezett a *Revue Hongroise*-ban s az *Ungar. Revue*-ben. — Utóbbi folyóiratban H u n f a l v y nagy elmeéllel bírálta Slavicinak sokban tendentious munkáját. P i c s József László könyve (*Über die Abstammung der Rumänen*) már csak azért is érdekes, mert abban az osztrák és magyar tudósokkal szemben egy szláv nyilatkozik. A magyaroknak „nemzetiségsértő“ törekvéseit gyakran kiemeli a junbunzlai tanár s igen határozottan megtámadja Roesler elméletét. Az éjszaki román nép szerénte a Dunától éjszakra támadt; de nem tudja eldönteni, hogy a románok és kutzovlachok képeztek-e valaha egységes államtestet s hogy nem a népvándorlás választotta e el őket. A románoknak fejlődése azonban a régi dákó-románok maradáiból, kik alkalmasint a Kr. u. 3. században a népvándorlás hullámai elől részint Máramarosba, részint az erdélyi Kárpátok déli és nyugati tagjaiba menekülván, ott lassankint elvadultak, később erős szláv hatás mellett az utóbb Magyarországnak nevezett területen történt. Az oláh állam valószínűleg Fogarasból s moldvai Máramarosból keletkezett. A könyv tulajdonképeni érdekessége a hist. kútforrásoknak beható részletezésében áll.

Le Bon Gusztáv a Tour de Mondeban (s utána a Globus) írta le a Tátrába tett anthropologiai kirándulását. Kutatásait Zakopaneban kezdte meg, különös előszeretettel időzván a Tátra, Dunajec, a Czarny-Dunajec és a Bialka által határolt, Árvába és Liptóba is átcsapó Podhale leírásánál. E szárazföldi kis szigeten legalább 5 nyelven beszélő nép lakik. A délfelé élő magyar-szlovákok nem érintkeznek velök; a „zli placy“ (rosz madár) gúnynév, melylyel a liptai szlovákokat a podhaliak illetik, monda szerint még Attila idejéből való. Le Bon szerint a magyar-szlovák az ősfaj képviselője, mely faj a keletfelől jövő vándorlás előtt az országot lakta. Részletesen azonban (11 táj- és 4 ethnogr. kép kíséretében) csak az

530 □ kilométeren 42 faluban lakó 40,000 főnyi podhaliakat irta le.

„A zsidók a nem-zsidók közmondásaiban“ czímmel Dr. Jelinek Adolf németül adott egy tanulmányt, melynek 2. részében magyar közmondásokat is (pl. Zsidónak is szent asszony Mária; — zsidó asszonyon mindig fityeg valami stb.) fejtegeti. — Az izmaelitákkal Réthy tavalyi füzetét bírálgatva, Csetneki Elek foglalkozott az Ung. Revueben s a Philol. közlönyben A nyelvészek által elért roppant eredményeket ismét a történetnek kell felülbírálnia. Azon eredményre jut, hogy a magyarság és izmaelitaság csak vallás és nem egyúttal nemzetiség tekintetében különbözött egymástól. — A kúnok eredetének kutatására nézve nagy ösztönt adott a „Codex Cumanicus“, melynek gr. Kuun Géza által eszközölt kiadását már tavaly említettük. Ezen a XIV. század első éveiben a kúnok országába küldött térítők által írt codex a kún nyelv egyetlen maradványa s azt bizonyítja, hogy a magyar népbe már a XV. században fölismerhetetlenül beolvadt kúnok a török-tatár-törzs egyik ágát képezték. Hunfalvy Pál magyarul külön füzetben, németül az Ung. Revueben ismertette, Vámbéry Ármin pedig a Századokban utalt a codex adatainak fontosságára. — A cigányok költészetéről a Kisfaludy-társaságban Szász Béla febr. 28. értekezett. Bemutatta e tárgy irodalmát (nálunk Ilnátko, Liszt, Brassai, Meltzl írt róla). Szerinte a cigányfaj, sehol sem maradt meg annyira a maga tisztaságában mint hazánkban. Röviden szólván az angol cigányok költészetéről, számos magyar-cigány dal fordítását olvasta fel. — A Századok a cigányok történetéhez közölt adatokat Lehoczky Tivadartól. Ez adatok Beregvármegyére vonatkoznak és 1679-ig mennek föl.

Goehler Vincze a bécsi földrajzi társulat közleményei közt a monarchia népeinek testmagasságáról, Dr. Scheiber S. H. pedig a Természettud. közlönyben értekezett Magyarország lakóinak középtermetéről. E szerint a középtermet nálunk a 19. évben 1'621, a 30.-ban 1'666 s azután 1'604—1'649 méter közt változik. A 20. életévben a magyar ember 1'619, a hazai német és szláv 1'649, s a zsidó 1'633 méter magas ugyanakkor, mikor a belga a 1'645, a francia a 1'637 és az olasz a 1'621 métert megüti. Gaul Ferencz az osztrák-magyar képviselőket Löwy gyönyörű fényképeinek kíséretében kezdte ismertetni.

A magyar nemzet jellegét, szokásait, erkölceit, költészetét, nagyjait, zenéjét Czaplích L. egy „Piesni Godziemby“ című kötetben ismertette meg a lengyelekkel. — A Hunfalvy Pál által föl-

vetett székelykérdés az idén is élénk vita tárgyát képezte. Dr. Marczali Henrik a Budapesti Szemlében Szabó Károly ellenében Hunfalvy nézeteihez csatlakozott. Csetneki Elek a Philologiai közlönyben és Ung. Revueben szintén Szabó s a hún-magyar rokonság ellen, önálló felfogást tanusítva küzdött. Ép így Edelsbacher Antal a délmagyarországi Tört. Értesítőben, többi közt arra utalva, hogy a szakuly szó a keleti török nyelven is határórt jelent. Végre az iskola alapítója, Hunfalvy Pál a Századokban korrigálta saját egyik-másik állítását, újra hangsúlyozván, hogy „a királyok magyar lakosokat székelieknek telepítének Erdélybe, akár milyenek voltak is előbbi hazájukban.“ Művének éle szintén Szabó elmélete ellen irányul. — Meltzl Húgó a székel nyelvől, — „az európai nyelvek hamúpipőkéjéből“ németül (Székler Volksrätsel) 42 verses és prózai talányt közölt. — A dr. Simonyi Zsigmond kiadásában megjelenő „Tanulmányok az egyetemi magyar nyelvtani társaság köréből“ című vállalatban Munkácsy Bernát a moldvai csángók nyelvjárásáról, Kunos Ignác pedig az erdélyi kisebb nyelvjárásokról értekezett. Munkácsy szerint a csángók magyar földről kerültek oda s e kivándorlás, határozottan a szláv hatás után s a német hatás, tehát a Habsburgok uralkodása előtt történhetett. — A százszokról csak múltó érdekű, mert irányzatos cikkeket bocsátott világgá Ludolf Károly az „Aus allen Welttheilen“ 10. füzetében (Wie man Deutsche zu Heloten macht?), egy másik az Allg. Literar. Correspondenzben. (In Sachen des Deutschthums in Ungarn und Siebenbürgen), s egy harmadik a Treitschke-féle Preussische Jahrbücherben. (Die Unterdrückung der Deutschen in Siebenbürgen). — Dr. Milner Emánuel Tübingában a magyarországi sváb gyarmatokról értekezett, s füzetét Berlinben adta ki. 2 millióra teszi a X. század óta Magyarországra vándorolt németek számát, melynek mintegy fele a „sváb“ Délnémetországra esik. — Dieffenbach Lőrincznek Darmstadtban megjelent műve (Völkerkunde Osteuropas) fősúlyt a Kárpátok és görög vizek közt fekvő tarka vegyülékű népekre helyez. Rendszere szerint az ethnológiában a nyelv, a physikai tulajdonság és a psyche, vagyis a népszellem a fő jelleg. — A XVI. és XVII. századbéli magyar családéletet b. Radvánszky Béla rajzolta, idáig az első kötet első felét adván. Nem élő emberekkel, hanem bútorokkal és ruhákkal foglalkozik, de a társadalmi szellem történetéhez így is becses adalék. A jelenkori népszokásoknak festésével körülbelül már elkészült volt a „Babonák könyvé“-nek írója, Varga János; Aradon 1881. november 17-én bekövetkezett halála azonban

fájdalom, e fontos tárgyat irodalmilag talán évtizedekre vetette vissza.

Népesedés tekintetében az 1880. december 31-én meg ejtett népszámlálás azon váratlanul kedvezőtlen eredményt tüntette föl, hogy a lakosok 11 év alatt csak $1\frac{26}{100}\%$ -kal, vagyis 15.417,327-ről 15.642,179-re szaporodtak. A statiszt. hivatal megyénként kezdte meg az eredmény közlését. Keleti Károly az Ung. Revueben, Sch w i c k e r Henrik a Geogr. Rundschau-ban foglalkozott tudománnyosan ez ügygel. A magyar akadémiának december 16-iki ülésében Keleti Károly Magyarország nemzetéről értekezvén, kimutatta, hogy összesen $49\frac{88}{100}\%$ (6.165,088) a tiszta magyarok száma s azonkívül még 817,668 ember tud magyarul s így $53\frac{5}{100}\%$ abszolút többségben vannak a magyarok. — B u j a n o v i c s Sándor a Nemzetgazd. Szemlében fejtegette a felvidéki, különösen a sárosmegyei kivándorlásoknak okait. — P e j a c s e v i c s János gróf egy német röpiratban osztrák-magyar gyarmatok alakításának szükségességét bizonyítgatta. Ezeket — szerinte — a tengerészeti hatóság alá kellene helyezni s külön expedíciókat kiküldeni, hogy a gyarmatosításra alkalmas pontokat kikutassák.

K ö z g a z d a s á g u n k 1880. évi állapotát ezúttal is dr. M a n d e l l o Károly ismertette németül. K i l é n y i Húgónak az akadémia Lévy-díjjával koszorúzott műve Magyarország gabona-kivitelének kérdését az utolsó évtizedből vett adatokkal világosította meg. P i z z a l a József (németül) a cs. kir. stat. hivatal megbízásából az 1879. évi osztrák-magyar be- és kiviteli kereskedelemről közölt kimutatást. Márczius 14-én a magyar országgyűlés elrendelvén, hogy a hazánkból akár külföldre, akár a lajtántúli tartományokba s viszont onnan hazánkba vasúton vagy hajón szállítandó árukról a magyar kormány által kiadott 2 krajczáros bélyeggel ellátandó nyilatkozat állíttassék ki az árúforgalmi statisztika érdekében: ez a bécsi országgyűlésen május 11-én heves vitákat idézett elő. Az orsz. stat. hivatal azonban az árúforgalmi statisztika közlését a júliusról szóló adatokkal tényleg megkezdette s most havi füzetekben folytatja. — Dr. W e i s z Béla Magyarország adószolgáltatását 1837-től 1877-ig 4 korszakba osztotta, kimutatván, hogy 1838-tól 1847-ig évenként 20.948,575, — 1857-ig 58.467.562, -- 1867-ig 85.975,299 és 1877-ig 112.741,079 frt adót fizetett az ország. Tanulmányait folytatni ígerte. — A „Compass“ pénzügyi évkönyvnek 1882-ki folyamát ezúttal Heller S. szerkesztette. Összesen 1767 pénztézetet, iparügyi és közlekedési vállalatot ismertetett. — P e k á r Imrének földünk búzáját és lisztjét ismertető művét ez évben

oroszra is lefordították. — Deil Jenő Borászati Kalauzt állított össze, Abauj-, Bereg-, Borsod-, Heves-, Torna-, Ung- és Zemplén-megyék átnézetes szőlő-statisztikáját is közölvén. — A kultur-mérnökségnek br. Kemény Gábor miniszterhez a talajjavítások terén 1880-ban tett intézkedésekről tett jelentése nyomtatásban is megjelent. — Guttman Oszkár Bécsben magyar és német nyelven magyar bányakalauzt adott ki. (Hasonlót, de az egész monarchiára nézve, már 1838. tett s 1867-ig folytatott Krausz János.) Közli a bányavállalatok névtárát. A szakszerű bányásznak igen sok becses stat. adatot nyújt. — Vörös László magyar vasúti évkönyve az 1879. évi viszonyokat ismerteti. A köz-vasúton kívül a hegyi és közúti vaspályákról s 5 hajóvállalatról is szól táblás kimutatások és egy vasúti térkép kíséretében. — Kállay Béni „Olcsó vidéki vasútak Magyarországon“ czímmel írt könyvében az arad-körösvölgyi vasútnak beható vizsgálata alapján bebizonyítja, hogy „lehetséges hazánkban állami segítség, pénzintézetek közvetítése nélkül, kizárólag az érdekelt vidék önerején és belföldi szakférfiakkal oly vasutat építeni, mely nemcsak aránylag, de tényleg is olcsó s e mellett teljesen megfelel a forgalom követelményének, sőt meglehetősen jövedelmet is hajt.“ — Károlyi Sándor gr. terménykivitelünkről és vízi útainkról a Nemzetgazd. Szemlében számos stat. adattal támogatott értekezést írt. Kanitz Ferenc a Scala-féle „Oesterr. Monatschrift für den Orient“-ben az aldunai hajózás történetéből mondott el egyetmást. — A cs. és kir. szabad. Duna-gőzhajó-társaság ötven éves történetét elmondá pazarfényű német emlékirat, Széchenyi érdemeit méltányolva, szól ennek a Dunahajózás érdekében tett útjairól. 1829-ben egyesült több bécsi bankár a Duna-gőzhajó-társaság alakítására. 1830-ban szept. 11-én indult próbaútra az első hajó, mely Bécsből Pestre 14 óra 15 perc, vissza 48 ó. 20 p. alatt ment. A szabályos hajómenetek csak 1831. febr. 1-én kezdődtek. A társaságnak 1830-ban csupán egy gőzhajója volt, 60 lóerőre; 1880-ban 2 tengeri, 190 folyamgőzöse (16768 lóerővel) és 860 uszálya volt. 1835-ben 17727 útast és 43152 vám-mázsa árut, 1880-ban 1.579,693 útast és 26.837,902 vm. árut szállítottak e hajók.

Köz-miveltségünk fejlődésének történetét 1301-ig Ormós Zsigmond írta meg, művének folytatását is ígervén. Molnár Aladár „A közoktatás története Magyarországon a XVIII. században“ czimű könyvének első kötetét adta. — Dr. Ábel Jenő „Egyetemeink a középkorban“ czímmel a veszprémi, pécsi, a Zsigmond király-féle ó-budai, a pozsonyi s a Mátyás királykorabeli budai egye-

tem kritikai történetét írta meg. E három munka műveltségtörténetünknek oly fontos jelensége, hogy e helyütt elég csak egyszerűen utaljunk rájuk.

Schwicker J. A hivatalos források után németül szolt a magyar gymnasiumnak történetéről, szervezetéről (itt csak is az állami intézetekéről) és statisztikájáról. Marbeau Ede francziául ismertette közoktatásügyünk állapotát (*L'instruction publique en Hongrie*); irántunk rokonszenves füzetét Erdélyi Béla magyarra fordította. A közoktatás állapotáról, az illető sz ak min isz te ri um adta ki 10-ik nagy jelentését, részletesen taglalván főleg a népnevelést. Ebből kitűnik, hogy 1880-ban 15824-re rugott a népiskolák száma s így 2026-tal többre, mint tíz év előtt. Az iskolába tényleg járók száma 1.619,692 s így itt 467,577 a gyarapodás, Közli a jelentés azon községek névsorát is, hol helyben nem lévén iskola, a tankötelesek valamely szomszédos község iskoláját látogatják; ilyen mintegy 2000 van az egész országban. — Teutsch G. D. az erdélyi honismertető társulat „Archiv“-jában folytatta a XIV—XVI. században a bécsi egyetemen tanúlt erdélyi ifjaknak felsorolását. Az orsz. stat. hivatal az Évkönyv X. füzetében az 1879-re vonatkozó egyházi és tanügyi adatokat állította egybe. — Szöllősy Károly stat. párhuzamot vont a magyar és osztrák papság közt. Kevésbbé ismert könyvéből felemlítem, hogy kétannyi doctor van a magyar, mint az osztrák papok közt. Az osztrák 15,905 pap közül a pápai akadémiák 17-et, az 5926 magyar papból 34-et tünettek ki tagsággal. A külföldi akadémiák tagjai közül 7 a magyar és csak 5 az osztrák. A tud. és irod. működésnél a magyarok 300%-kal haladják meg az osztrákokat; a magyar akadémiának 17, a bécsinek 1 pap tagja van. — Dr. Vargha Gyula és Kármán József az orsz. stat. hivatal közleményei közt tettek jelentést Magyarország egyleteiről és társulatairól. E szerint hazánkban 1878-ban 3995 egyesület volt, mihez 1879-ben újabb 267 járult. 52 régibb e századnál; legrégibb — még 1510-ből való — a kézsmárki lövész-egylet. Megyei levéltárainkat, rövid ismertetés kíséretében, hiv. adatok alapján, a Századok sorolta föl.

Hazánk természeti viszonyairól általában véve számos mű jelent meg. 1. Hegyrajzi térképet egész Magyarországról közép-iskolák számára Károlyi György adott ki egyet. Vastag vonalakkal jelzi a hegységek főirányát, a helyett, hogy a vízszintes és függőleges kiterjedésrefektetne főszűlyt. Hibás munka, iskolai árva kartographiánknek egyik szomorú curiosuma. Hunfalvynak Magyarország természeti viszonyairól írt 3

testes kötetét, úgy szólván egy lapon dolgozta föl Németh Vilmos, kinek Magyarország hegy-, sík- és vízrajzi viszonyairól készült átnézeti térképét a szakminiszterium július 1-én iskolai használatra ajánlotta. A tanuló azonban bajosan igazodhatik el ezen túlhalmozott térképen, melynek czélja még sem lehet az, hogy száz és száz nevet tanultasson be gyermekekkel s hogy ennek fejében épen az átnézetet végképen megnehezítse. S a mellett a színek is szerencsétlenül vannak összeállítva. Hunfalvy könyvének olvasói azonban pillanatnyi tájékoztatóul használhatják. — Pressfreund Hugó osztrák tuorista az Österr. Touristen-Zeitungban elragadtatva nyilatkozott a Kárpátok szépségéről. Leírja az aggteleki barlangot, Rozsnyót s a dobsinai jégbarlangot, melynek nagyszerűsége — úgymond — kigúnyol minden leírást Rajzolja a Tátrát, a tarpataki vízesést, továbbá a gerlachfalvi és lomniczi csúcsokat. Általán az osztrák turisták figyelmét akarja felkölteni hazánk gyönyörű vidékei iránt. Heksch Sándor „Illustrirter Führer durch die Karpathen und oberungarischen Bäderorte“ czímmel adott ki egy Bäderkört. Touristák igen jó hasznát vehetik. 8 nagyobb és 4 kisebb fejezetben ismerteti a nagyobb és látogatottabb fürdőket és városokat. Főfigyelmét a Szepességre fordítja; 30 tájkép és 5 térkép emeli a mű becsét, többi közt a Tátrának a katonai földr. intézet legújabb fölvételei nyomán készült térképe. — Utóbbi külön lenyomatban is adta. Heksch, ki ez évben Romániát járta be, most a magyar keleti Kárpátokat, Galiciát, Bukovinát és Romániát ismertető kalauzművön dolgozik. — Kolbenheyer Károlynak „Die Hohe Tátra“ czímű, a Tátra térképé el s Tátrafüred átnézeti képével ellátott jeles munkája most már 4. kiadásban jelent meg s már készül a bővített 5. kiadás, melyet Kovács Pál fog magyarra fordítani. — Eljasz Valeriae a galicziai Tátra-egylet évkönyvének V. kötetében közölte tátrai élményeit németül, míg lengyelül külön sok képpel ellátva adott ki egy Tátra-kalauzt. Ruge Sophus a Westermannféle „Illustr. deutsche Monatshefte“-ben vázolta a Kárpátokban tett útjait. — Lehmann P. a déli és pedig első sorban a fogarasi Kárpátokról értekezett a „Gesellschaft für Erdkunde“ közleményeiben. — Az Alpok keleti ágait általában véve senki sem tárgyalta. Böckh Tamás a Mecsek-hegységnek és dombvidékének jurakorbeli lerakódásait ismertetvén, 10 táblarajzzal fölvilágosítva, ezúttal a 2. vagyis paleontologiai részt tette közzé.

2. Vízrajzunk több érdekes művel gazdagodott. — A Dunáról Bécsben igen szép „Duna-album“ jelent meg, mely a regensburg-szulinaí vonalról fölvett 25 képet német, francia, angol

és magyar szöveggel ismerteti. Zöhrer Ferdinand vékony műve (Tourist auf der Donau von Passau bis Budapest) Linzben második kiadást ért. — Wolfbauer József az alsó-ausztriai ipar- és keresk. kamarához intézett jelentés alakjában tárgyalta a Dunát s annak gazdasági jelentőségét. Előrebocsátván a folyamnak s mellék-vizeinek geo- és hydrographiai rajzát, felsorolja a közlekedésnek főbb akadályait, elmondja a Dunán való közlekedés fejlődésére, a láncz- és kötélhajózásra vonatkozó adatokat s a függelékben össze-állítja a Béctől a Fekete-tengerig nagyobb hajókkal 1782-ben először eszközölt úttól egészen a berlini szerződésnek 1878. történt megkötéséig írt főbb okleveleket. Az egyénhez egy általános és több részletes térkép van csatolva. A könyv figyelmet érdemelne, pedig talán egy magyar lap sem foglalkozott vele. Hunfalvy János Lanfrancóninak már tavaly (Földr. közl. 63. l.) említett műve nyomán közlönyünk első füzetében írt egy cikket „Vízi útaink, különösen a Duna“ czímmel. — Dr. Ortway Tivadar a magyarországi Dunaszigetek földirati csoportosulását s képződésüknek tényezőit az akad. értekezések közt ismertette. A 867 Dunasziget az 1036 kilométernyi (Dévénytől Orsováig menő) folyamvonalon geographiailag akkép helyezkedik el, hogy 121 kilométernyi (Dévénytől a Vág-Duna torkolatáig vett) szakaszára azok 57²⁰¹⁷/₁₀, ellenben 915 km. szakaszára azok 42⁶⁷⁵⁸/₁₀ esik. (Passautól Dévényig 576 szigetképződés). Vizsgálatainak eredményét végül 15 pontban vonta össze. E monographia épenséggel nem érdemelte meg agyonhallgattatását: nagy tanulmánnyal és önálló felfogással készült az. — Az ápr. 18. elhunyt Horváth Ignácztól kéziratban maradt a „Dunai sebes-ségmérések“ című munka, melynek megjelenése a tudomány érdekében állana. — A Tiszavölgy veszedelmével egy névtelen röpirat foglalkozott. A képviselők értekezletét s b. Bánhidj javaslatát nem tartja czélszerűnek, mert a Tiszaszabályozás és ármentesítés nemcsak műszaki, hanem jogi kérdés is, melyet országos ügygyé kell emelni. Vasvári Kovács Ferencz „Szeged s más alföldi városok ármentesítése, vonatkozva a Duna, Tisza és egyéb vizek szabályozására. A föld természeti forradalmára tekintve“ czífra című füzetet adott ki egy térképpel ellátva. — Riedl Frigyes a Századokban beh bizonyítja, hogy a Tisza legrégibb neve Marisos és Parthissos. Az V. század óta: Tisza, Tisia. A Temesé pedig a nélkül hogy vándorolt volna, a Kr. e. V. század óta Tibisis és Tibiscus. A Vágról és vidékéről Lovcsányi Gyula írt terjedelmes monographiát, melyben egyúttal az utazók és fürdővendégek stb. számára is kalauzt kívánt szolgáltatni. Történeti és ethnographiai ada-

taít a régi várromokról szóló regék s hagyományok elbeszélésével élénkíti. A közbeszótt 54 fametszet tájakat, hegycsúcsokat, népviseleteket, városokat, templomokat s romokat tüntet föl. — „A Körösök vízműtani története“ czímmel ír Spur István egy munkát, melyből mutatóványul csinos rajzot közölt a „Pesti Napló“ 75. száma. — A magyar-horvát szigettengerről dr. Dezső Béla társulatunk közleményeiben értekezett. — Végül megemlítendő Fekete Zsigmondnak „Okszerű vízműveletten“ című nagyobb jeles tanulmánya.

3. Hazánk állatországából Madarász Gyula a czinke-félék boncz- és rendszertanához közölt adatokat, Csató J. a Herman-féle Természettudományi Füzetekben „A Pyrhula major Brehm Erdélyben“, Dr. Kuhn Lajos a temesvári Természettud. Füzetekben „A madárvilág Délmagyarországban“ czímmel értekezett. — Mocsáry Sándor a magyar fauna másnejű darazsait az akadémia segítségével Magyar- és Tótországban tett útjának tapasztalatai alapján 2 táblarajz kíséretében, Fritsch K. a cs. akadémia kiadványai közt a rhynchotákat, Latzel Róbert a monarchia soklábúi (myriapoda) közül az ajaklábúakat (chilopoda) 10 tábla kíséretében terjedelmes monographiában ismertette, Schirmer K. Dalmatiába, Horváthországba és Herzegovinába tett rovar-tani kirándulásáról, Sajó K. pedig a bödefélék (coccinella) közül Közép-Magyarországból 8 új változatról írt Katter „Entomolog. Nachrichten“-ébe. Dr. Dezső Béla az akad. értekezések közt a magyar tengerpart szivacsfaunájából 47 fajról számolt be. — Mojsisovics Ödön és Neumayr M. nagy művének, mely az osztrák-magyar monarchia őslénytanát tárgyalja, 4. kötete jelent meg Bécsben. Halaváts Gyula a Földtani Értesítőben a magyarhoni mediterrán-rétegekben előforduló conusokból 42 alakot sorolt fel; Roth Lajos u. o. a székelyföldi neogén édesvízi lerakódások faunáját ismertette. — Hoernes R. és Auinger M. az 1. és 2. miocén korbeli tengerlerakódás mediterrán rétegeiben a monarchia területén található gasteropodákat az Adams-féle rendszer genusainak keretében, de a Lamarck-féle rendszer sorrendjében tárgyalja. A cs. kir. földtani intézet értekezései közt megjelent becses műnek ezen 2. füzetéhez 6 szép könyomatú tábla van csatolva. A Duna és Tisza közti őss állat maradványokat a „Vadászlap“ ismertette. Végre itt említhetjük meg ugyanezen lapnak a balatoni halászatot leíró cikkét s b. a. Bérczy Károlynak 2 kiadást ért „Hazai és külföldi vadászrajzai“t, melyek közül ide az erdélyiek és a sárrétet leírók tartoznak.

4. „*Flora exsiccata Austro-Hungarica*“ címmel Kerner Antal nevezetes vállalatot indított meg, mellékelvén hozzá egy „*Schaedae*“-t is. Hiteles, szárított példányok által akarja megszüntetni az uralkodó zavarokat, egységet kíván hozni a monarchiának flórájába s ezt modern alapon törekszik feldolgozni. Évenként 4 centuria fog megjelenni. A vállalatnál közreműködő botanikusok a gyűjteményt ingyen kapják s legalább 5 növényfajt kell évente 100—100 cserepéldányban szárítaniok és beküldeniök. Az eddig megjelent 2 centuriában 200 faj van. Hazánkból idáig kevés, de szép példány dr. Haynald Lajostól, Janka Viktortól, Tauscher Gyulától, Borbás Vincétől, Eschfäller Józseftől és Woloszsaktól. Pichler Tamás, az egyszerű tyroli mesterember, ki azonban kitűnő szárításairól ismeretes, 1881-ben többi közt Horvátországot is bejárta a gyűjtemény kedvéért. Dr. Staub Mór az akadémiában a Frusca Gora aquitaniai flóráját, a Földt. Közlönyben pedig — részben — a Székelyföld ásatag flóráját mutatta be. Bodola Lajos külön füzetben a rizsnek Magyarországon való meghonosításáról, Hanusz István a temesvári Tertmészettud. Közlönyben Alföldünk magyar fájáról — az akáczról — értekezett; Piso Kornél pedig az Erdészeti Lapokban a magyar erdők óriásainak és aggastyánainak érdekében szólt fel. Végre megjegyezzük, hogy dr. Borbás Vincze a phytogeographiából és a magyarországi edényes növények floristikájának ismertetéséből az egyetemen magántanári képesítést nyert.

5. Az ország ásvány- és földtani viszonyainak kutatására és a tudomány jelen állásának megfelelő leírására a természettud. társulat 1881-re 1000 frtot tűzött ki jan. 21-én. E tételre okt. 31-éig egy pályamű érkezett, melynek címe: „A nógrád-gömörmegyei bazalt-hegység.“ - Buday József a földtani társulatban a Hargita déli ágának kőzeteiről értekezett. A Nagy-Morgó kőzetei — szerinte — biotit-amphiból oligoklas-trachytokból, állnak s ezek, de bazalttól áttörve, a Mitácshegy tetején s alján is előfordulnak; normál állapotban a Pelecske-hegyen szintén. Bibarczfalva mellett egy szálban fekvő augit-trachytot talált. Steiner Antal u. o. a kárpáti homokkő különböző színének okait magyarázta. Szerinte a lőcsei és kézmárki kék homokkő színváltozása a vasoxydul oxidatiójában és azon anyagvesztésben áll, melyet a szénsavas mészen és magnesiában szenvedett. — Fletcher L. a „London, Edinburgh and Dublin Philos. Magazin“-ban több ásványra, egyebek közt a nagyágitra és realgitra vonatkozó jegeztani vizsgálatait ismertette. Amannál 3, emennél hazánkból 2 új alakot derített ki. Walter Henrik a Közép-Kárpátoknak Chy-

rowtól Uhreczen s a magyar határgerinczen át Sturziezaig egy földtani átmetszetet írt le a cs. kir. földtani intézet évkönyveiben s harántmetszetök is igazolja a Paul és Titze által a Kárpátokban megállapított helyes rétegtagozást.

6. Hazánk földdelejeségi viszonyait Dr. Schenzl Guido egy külön nagy műben behatóan ismertette. A dr. Szentgyörgyi vezetése alatt álló időjelző-állomás Budapesten az év elejétől fogva külön lapokon időjelző térképet ad ki, melynek egyik része az összes 29 bel- és külföldi meteor. állomások időjárási táviratait, másik része a légnyomás, szélirány és erő, 3. eső, a hőmérséklet és légköri lecsapadás graphikai áttekintését tartalmazza. Dr. Koch Antal a kolozsvári természettud. társulat Értesítőjében s külön 155 lapon értekezett az 1880. okt. 3-ik középerdélyi földrengésről; 172 helyről egybegyűjtött adatait kritikával dolgozta fel. Novemberben a magyar földtani társulat — a zágrábi földrengéseknek és más hasonló tűneményeknek tudományos észlelése végett dr. Szabó József elnöklete alatt állandó földrengési bizottságot alakított.

7. Történelmi földrajzunkat az idén inkább csak a tavalyi legjelesebb két műnek bírálatai képviselik. Az ez évben elhunyt Goosz Károly az erdélyi honismertető társulat évkönyvében, Deák Farkas pedig a Századokban ismertette Torma Károlynak a Limes Dacicus felső határáról írt kitünő tanulmányát. Pesty „Eltűnt vármegyék” című könyvét dr. Ortway Tivadar bírálta a Századokban, hangsúlyozván, hogy míg Pannonia geo- és topographiája rendszeres művelésben részesült (Ackner, Sulzer, Katanicsich, Torma, Grosz, Salamon, Romer), addig középkori geographiánk terén még csak nem is kezdeményeztünk. Révész Imre, ki már 1852. megpendítette a magyar helynevek gyűjtését s kinek eszméjét talán csak Pesty valósíthatja meg, febr. 13. elhunyt. — A Glavinics szerkesztésében megjelenő „Bulletino di archeologia e storia dalmata” azt bizonyígtatta, hogy Strido-város nem a Glinánál feküdt. — Heinrich Gusztáv az akadémiában Attila városáról, Etzelburgról értekezett. Pícs J. L. a jungbunzlaui gymnasium értesítőjében „Regnum Hungariae” címmel azt állítja, hogy a tót felvidék nem tartozott sz. István országához, hanem előbb a csehekhez, utóbb a lengyelekhez. Felsorolja az akkori magyar állam gyanítható határait. István utódai alatt a Hungaria és Regnum Hungariae fogalma még nem fedte egymást; az utóbbi (ellentétben a ducatussal) csak a Duna, Dráva és a Duna-Tisza közti részt foglalta magában. A regnum birtokával együtt járt a királyi cím. Az egész magyar területnek egy kézben való egyesítése után sem

tűnt el egészen e megkülönböztetés. — A Váradi Regestrum, középkori földrajzunknak e nevezetes adaléka, újabban több tudóst foglalkoztatott. Bunyitay Vincze az akadémiában, Balásy Ferencz pedig a „Hon“ tárczájában és külön füzetben értekezett róla. Ugyanő ennek kritikai méltatásán, Bunyitay és Kandra Kabos pedig annak kommentált kiadásán dolgozik. — Pospisil O. a csehbraunai benedekrendi gymnasium értesítőjében az oszmánoknak a mostani osztrák-magyar monarchia országaihoz virágzásuk idejében fennállott viszonyait egy minden önállás nélkül és egyéb forrás hiányában csupán 6 kézikönyv alapján írt értekezésben méltatta. Ilyen, szintén csak igénytelen cikk Horváth Piusé is a drávántúli részekről a temesvári Tört. Értesítőben. Azt hangsúlyozza, hogy a Száva-Dráva közti 3 „tót“ megye csak földrajzi tájékozatlanság következtében kerülhetett Horvátországhoz. Ezt már Fejér György bebizonyította. Gyárfás István az akadémiában hosszasan szólt az ú.-n. parasztvármegyékről. Pestben már 1638. fennállt a parasztvármegye, más megyékben még előbb keletkezett ezen rendőri intézmény, melynek célja a közbátorságnak megvédése volt, később a policialis ügyekben való bíráskodás jogával összekötve. Kerületekre oszlott, minden kerület élén egy hadnagy állt s minden nagyobb községben egy tizedes. A hadnagyokat az alispán nevezte ki és pedig a fegyveres parasztok jelölése alapján. — A pesti parasztvármegyének egy 1777-ből származó pecsétjét megtalálták Halason.

8. Földrajzirodalmunk történetéhez derék adalék Bors Mihály könyvészeti cikke az esztergomi főgymnasium értesítőjében, hol a magyarországi középiskolák program értekezéseit leltározván (1851 – 1880.) az 53 - 65. lapon a magyar gymnasiumok, reál s egyéb iskolák, városok és vidékek monographiáit is felsorolja. — A legbecsesebb két munka Beliczay Jánostól „Marsigli élete és munkái“, mely az akadémia értekezései közt jelent meg és Dr. Kohn Sámueltól „Héber kútforrások és adatok Magyarország történetéhez“, melyben 940-től fogva hazánk leírásával is foglalkozik egyik-másik tudósító. — Dr. Wieser Innsbruckban a Magelhaens-utat és az ausztráliai földséget úgy írván le, a hogy az Schöner Jánosnak 1515. évi földgömbjén van följegyezve, a 2. mellékletben egy „Max Transsilvanusnak“ a Molukkokról való tudósítását is adja. Talán lesz alkalmunk ismertetni. — Thallóczy Lajos a Magyar Könyvszemlében Apafi Mihály 1714. leltározott könyvtárának 166 műve közt 18 földrajzi munkát sorolt fel. — A „Vasárnapi Ujság“ Dilich „Ungar. Chronica“-jának 1606-ki és Bircken

Donaustrandjának 1674-ki kiadását rajzok kíséretében mutatta be. — Társulatunk közlönyében Dr. Erődi Béla Magyarországnak a velencei földr. kiállításon való szerepléséről, Dr. Márki Sándor pedig a szentföldi magyar utazókról, Kertbeny bibliographiai művének kapcsán a XVI—XVIII. században hazánkat németül leíró munkákról s hazánknak 1880. évi leirőiről emlékezett meg. Polemikus tartalmánál fogva itt jegyezzük meg, hogy Dr. Marczali Henrik a Magyar Tanügy I. füzetében megbírálván Scholtz Albertnek az I. osztály számára Magyarországról még harmadéve írt földrajzát, Dr. Hunfalvy János és a megkritizált Scholtz külön füzetben felelt neki. Hunfalvy itt is hangoztatja, hogy nem a térképoltatás, hanem maga a föld, természet s a természeti jelenségek megfigyelése a földrajznak valódi alapja.

(Vége következik .

DR. MÁRKI SÁNDOR.

Salvator Lajos főherczeg két újabb munkája

(Felolvasatott a decz. 15-diki ülésen.)

Salvator Lajos cs. és kir. főherczeg, társaságunknak tiszteletbeli tagja, egyike azon magas műveltségű és nagy szorgalmu tudományos férfiaknak, kik szeretnek világot látni, tudnak a természet tüneményeiben gyönyörködni, mindent megfigyelnek s éles észszel megbírálnak és a mi fő, tapasztalataikat és élményeiket szigorú következetességgel, tollal és rajzónnal meg is örökítik. Saját maga által készített rajzokkal illusztrált munkáinak vaskos kötetei díszítik már könyvtárunkat.

A „Der Golf von Buccari Porto-Ré“, „Levkosia, die Hauptstadt von Cypren“, „Yacht-Reise in den Syrten“, „Einige Worte über die Kaymenen“, „Eine Spazierfahrt im Golfe von Korinth“, „Eine Blume aus dem goldenen Lande“, „Die Karawannen-Strasse von Aegypten nach Syrien“, mind megannyi nagybecsű darabjai a földrajzi irodalomnak, melyet ernyedetlen munkássága legújabbban ismét két munkával gyarapított. Ezek:

1. „Bizerta und seine Zukunft“. Prága, 1881. Nyomt. Mercy. Nyolczadrét, 48 lap; 13 rajzzal, melyeket a szerző eredetijei után Waldstein bécsi műintézete állított ki.

2. „Um die Welt, ohne zu wollen“. Prága, 1881. Nyomt. Mercy. Nyolczadrét, 384 lap.

európaiak és európai származásúak, legalább a művelt néposztályok, a felső ruha alatt alsó mezt viselnek, melyet gyakran váltanak, s hogy mikor alvásra lefeküsznek, a felső ruhákat levetik. Ellenben a kevésbbé művelt népek s általában azok, melyek nem európaiak, ruháikat a csupasz testre öltik fel s rendszeren addig viselik, míg nem rongyokban szétfoszlanak. Ezeket a népeket a tisztátalanság jellemzi, az európai művelt népek fő jellemvonása pedig a tisztaságra való törekvés. Valóban nemis a drága és fényes ruha, nem a pompás ékszer, nem a kendőzés, hanem a csín és tisztaság az embernek fő ékessége.

DR. HUNFALVY JÁNOS.

Hazánk leirői 1881-ben.

(Folytatás.)

Az előbbieken röviden érintvén az 1881-ben megjelent hazánk-kal foglalkozó földrajzi vagy földrajzi szempontból értékesíthető irodalmi termékeket: átmegyünk azon munkákra, melyeket — kisebb területekkel foglalkozván — nem az általános részben akartunk főlemlíteni, hanem az illető megyékre vonatkozó jegyzeteink közé helyeztünk.

A b a u j v á r m e g y é n e k új nevezetességeit, az ó-ruzsini barlangokat Dr. Roth Samú ismertette a Természettud. Közlönyben. A nagy-ladnai betörési, az „Antal-barlang“ és „nagy barlang“ kitörési barlang. Az elsőnek hossza 45 m., esése 20 m.; alja sziklás. A triasz mészkőben levő ó-ruzsini barlangok közül az első 650 m. absolut magasságban nyílik s 6—10 m. szélességben 40 méter hosszú. Kavicsos földében 37 oly állatfajhoz tartozó csontokat szedett össze, mely közül 13 jelenleg nem él Ó-Ruzsin táján. Az igen tágas szádlájú „nagy barlang“ 90 m. hosszú és szélessége elül 15, hátul 3—4 m. Róth szerint benne a diluvialis állatokkal egy időben emberek laktak és az alsó szenes réteg a diluvialis embertől származó kulturréteg. Ezt Lóczy Lajos a Földtani Értesítőben egyelőre kétségbe vonván, Roth ugyanott ismételve válaszolt neki s közlé újabb ásatainak eredményét. Tapasztalati tények alapján bizonyítja Lóczy ellenében, hogy az őslakók a barlang háttérében is tüzelhettek, sőt csak is itt nem szenvedtek a füsttől; a szénréteget valóban e helyütt találta, úgy mint a haligóczi és porácsi barlangban. A szenes rétegben kormos és égetett barlangi medve-

csontokat, mészköveket s különböző törésű csontokat lelt. Egy két-ágú követ emberi kéz művének hajlandó tartani. Tehát most is vallja, hogy az alsó szénréteg a barlangi medve kortársának műve. — Dr. Lengyel Béla az akadémia értekezései közt a rank-herleini 5 forrás ásványvizeinek vegytani elemzését közli — A vármegye monographusa, komonkai Korpóczy János levéltárnok és akad. tag jan. 15-én, Kassán 63 éves korában elhunyt.

Alsó-Fehérből Porzolt Jenő könnyű tárczaczikkszerű modorban, 2 lapon 13 képpel az Ország-Világban ismertette a Veres patakot és a Detonátát.

Arad város történetét három nagy kötetben írta meg az idő közben, aug. 16-án elhunyt Lakatos Ottó. Életének alkonyán kezdvén a műhöz, a szükséges adatokat csak hiányosan állíthatta össze; a Virág Lajos, Dr. Posgay Lajos stb. által szolgáltatott helyrajzi adatok földrajzilag is becsessé teszik a sok mindenre kiterjeszkedő s a városnak kivált XVIII. és jelen századbéli eseményeit részletesen vázoló munkát, melyhez térkép és több fametszet járul. Arad városának igen sikerült tervrajzát adta ki Csepreghy Mihály. — 1:10,000 m. szerint a 6 városrészt külön alapszínkel tünteti fel; feljegyzí a nevezetesebb köz- és magánépületeket; oldalt az utcák névmutatója áll, melynek segítségével a kockákra osztott térképen könnyű eligazodni. Budapestnek Péchy és Homolka által készített tervrajzán kívül ez hazánk városainak előttem ismeretes tervrajzai között a legsikerültebb. — Salacz Gyula a városnak múltévi állapotáról, Dr. Weisz Sándor a 20 évi fennállás után most megszűnt Darányi-féle magánkórházról, Dr. Gaál Jenő — Aradmegye térképének kíséretében — az aradi ipar és keresk. kamráról tett jelentést. Az utóbbi 5 részben szól a növény-s állatország terményeiről, az ipar-, gyarmat- és kézműárúk, a forgalom, keresk. és ipari törvényhozás, jogszolgáltatás és közigazgatás viszonyairól. — Záray Ödön népisk. földrajzának 2. részében Arad vármegye földét 30 lapon, bővebben és jobban írja le a 8. kiadásban, mint azelőtt. Mellékli a város és vármegye térképét. — Karácsonyi János a pesti növendék-papság Emlékkönyvében négy fejezetet közöl az aradi prépostságnak általa megírt s Dr. Fraknói által 100 forinttal jutalmazott terjedelmes monographiájából, mely megérdemelné, hogy némi módosítással külön és egészen is megjelenjék. — Világos várát gyengén sikerült képben az Ország-Világ mutatta be. Bereczki Máté a Villási Pál-féle Gyümölcsészeti és Konyhakertészeti Füzetekben mint elsőrendű csemegét írja le a sikulai almát.

Árvamegye déli részének vadászterületeit a Vadászlapban D. G. minden tekintetben érdekesen mutatta be.

Baranya vármegye közigazd. monographiáját Záray Károly írta meg; a Pesti Napló 13. reggeli száma némi mutatványt hozott belőle. — Böckh János a cs. kir. földtani intézet közleményei közt Pécs város környékének földtani és vízviszonyait részletezte, a magyar akadémia értekezései közt pedig a Mecsekhegységnek és dombvidékének júrakorbeli lerakódásait ismertetvén, a stratigraphiai részt adta. A hegység fekvésére, alakzatára, csapására, valamint kiterjedésére vonatkozó megjegyzéseinek előrebocsátása után csak a kép kiegészítése végett tárgyalta a földtani viszonyokat. Így tér át azután tulajdonképeni feladatára, Pusztafalú, Ó-Bánya és Eszter vidékein tett tapasztalatait csoportosítván. — Halaváts Gyula a földtani társulatban a baranya-baáni mediterrán faunát mutatta be; szerinte a talált több mint 400 példányban 50 molusca, s ezek közt 21 ritkább alak van képviselve. A magyar gazd. egyesületnek egy bizottsága július 4-9 tudományos leírás végett bejárta a bellyei uradalmat. A Sporzon-féle Gyakorlati Mezőgazdának ismertető cikke szerint az egy tagban mintegy 80,000 holdra terjedő uradalmat oly belterjes módon kezelik, mely nemcsak hazánkban, de még Európában is ritkítja párját.

Baranyában a vihnyi ó-antaltárnai Szent-Háromság-akna környékét, a bányában és a területen fölvetett térképen és gyűjtött közetpéldányokon mutatta be Dérer Mihály a selmeczi földtani fiókegyesületben. Baudiss Ernő az Erdészeti Lapokban az esztergomi főkáptalan szent-benedeki uradalmának cserzési eredményeit, Hlatky József a körmöczbányai főreáliskola értesítőjében a körmöczbányai első, vagyis városi prot. gymnasium történetét beszéli el. Megjegyzi, hogy első tanítónak 1530. tájáról Scheider Pál mestert tartják. A XVII. század közepén az egész iskolában a betűzőktől kezdve öt tanteremben állott fenn. Ez intézetet 1762-ben váltotta fel a ferenczrendiek kath. gymnasiuma s ennek eltörlése után 1852-ben a reáliskola.

Bács-Bodrog vármegye történetének irodalmát becses kis füzetben állította össze Iványi István. Külön szól benne a nagyobb munkákról, térképekről, az egyes helységeket, a népségeket, családokat és a társadalmi viszonyokat illető értekezésekről. A katonai földrajzi intézet 1:144,000 szerint adta ki Apatin környékének térképét. — Böhm Lénárt, a temesvári Tört. Értesítőben Ó-Palánkról 18 római régiséget, Milleker Bódog pedig ugyanott és ugyanonnan egy római kézi malmot ismertet. Egyéb-

íránt lelethelye a „Szápája“-szigetben. — Iványi István a Századokban Bodrog városáról és váráról értekezett. Bodrog vármegye Zombor tájától majdnem a Tiszáig terjedt, alatta pedig a Duna-Tiszaköznek alsó részében Bácsvármegye feküdt, közepén Bács várral. Maga a vár a mai Monostorszeg körül állott s 1095–1535-ig van ennek és a városnak okleveles nyoma. — Donoszlovics Vilmos a „Bácska“ című lapban a bartháni határban, a Bezdán alatti erdőben található földhányások és árkok rajzát „Bodrog vár romjai“ címmel közölve, értekezésére Steltzer Frigyes, majd Dudás Ödön tett megjegyzéseket. Iványi cikke után eldöntöttek tarthatjuk a kérdést.

Beregvármegye monographiájának első két kötetét nyomatta ki Lehoczky Tivadar. Négy terjedelmes szakaszban tárgyalja a megye történelmét s jelen állapotát s a legújabb adatok felhasználásával aránylag bőven adja a megye föld- és helyrajzát. Különösen becses a megye régi vízhálózatát leíró rész, melyben sok víz-, folyó- és pataknevet ment meg az enyészettől. 200 lapra terjed a műveltségtörténet. A IV. rész a belső történetet s a helyhatósági életet vázolja s magyaráztatja a helyneveket. A II. kötet a megye jelen összes művelődési állapotainak nagyérdekű tükré. Igen becses és gazdag a kötet a megyei magyarok és oroszok babonája s általában a nép benső életére vonatkozó adatok dolgában. A két kötethez 37 kép járul. A Kárpát-egylet évkönyve az idén németül hozta ugyanezen szerzőnek a beregi alpokról már tavaly említett értekezését. A „Gazdasági Lapok“ 175—7. száma behatóan ismertette a Schönborn-Buchheim-féle munkácsi uradalmat, hol a saját kezelés alatt levő összes birtok kerekszámában 1380, az egész uradalom pedig több mint 2300 □ kilométert tesz ki. Főszűlyt az állattenyésztésre fektetnek.

Békésvármegye térképét Mihályfi József rendezte sajtó alá, a megye flórájának leírását, melyről már tavaly emlékeztünk, Dr. Borbás Vince az idén nyomatta ki. — Garzó Gyula „Békésmegyei közlöny“-ben az Orosháza közelében levő Gyopáros-tavat írván le, azt hiszi, hogy annak neve a vízi gyopártól (eupatorium cannabin.) származik. — A megyei régészeti és tört. társulat évkönyvében Thaly Kálmán a szent-andrási csatát és Gyula ostromát beszélt el, Göndöcs Benedek br. Wenckheim Lászlóról, Zsilinszky Mihály (szerkesztő) a békésvármegyei jakobinusokról és br. Wenckheim Béláról emlékezett meg; Haan Lajos Gyula város tanácsának egy 1560. évi levelét, egy névtelen pedig Gacsáry István füzesgyarinati krónikáját mutatta be. A

kötet élén Gyulavárnak és városnak Károlyi Sándor tábornoktól 1705-ben rajzolt tervrajza áll.

Biharvármegyének, illetőleg a nagyváradi lat. szert. püspöki megyének térképét Hátsek Ignác négy nagy lapon megrajzolván, azt színezett szép kiadásban Lipovniczky István püspök ajándékolta a maga papságának. Egy oldalt a székesegyház és a püspöki palota van kitüntetve fametszettel és számokkal is kitüntetve, hogy az egyházmegyének 104,198 romai kath. híve van. Henszlmann Imre az Archeol. Értesítőben és az Ungar. Revue-ben tett jelentést a nagyváradi fölfedezésről, mely szerint a várból eszközölt építkezés alkalmával, aug. 27-én a munkások 260 cm. mélységben talán sz. László bazilikájának alapfalaira bukkantak. — Gróf Porcia Lajos a „Vadászlap“-ban a belényesi havasi vadászterületet, K. Nagy Sándor a „Bihar“-ban a Jád völgyét s tervezett iparvasútját, egy névtelen pedig ugyanott Gurány és Petrosz vidékét írta le. Kiválóan érdekes Petrusz János mérnöknek a „Nagyvárad“-ban a szta. de valei (akolvölgyi) éghajlati fürdőhöz vezető utat ismertető cikke. — Ezen magában a megyében is csak 2—3 év óta méltányolt kies hely Belényes közelében a „Priporu batrini“ hegyláncz tövében sűrű fenyvesek közt van. Ezt és a Belényestől Vaskóhig terjedő részt mint Biharvármegye Tempéjét mutatja be, igérvén, hogy térkép kíséretében bővebb leírást is fog adni.

Borsód éjszaknyugati részének. vasércfekhelyeit Schmidt Sándor ismertette a földtani társulatban. A Rudobánya, Felső- és Alsó-Telekes közelében a diluviális képződmények alól föllépő dolomitok és triaszhoz állított meszek teletszerű tömzsekben, olykor hatalmas kifejlődésben tartalmazzák a vaskövet. A vasérc itt mint haematit, limonit és agyagvaskő fordul elő. — E tájakon a bányászat igen régi. Ugyanő az akadémiában a Telekesen talált baritokról és cerussitról, Wagner János pedig az Archaeol. Értesítőben a muhi pusztai régiségekről értekezett, nevezetesen a tűzpadféle telepnek bizonyított Bala- vagy Lapishalomról, a gazdag őskori hamvedertemetőül szolgált Csüllő-dombról; a határon is átfutó Csörsz-árkot illetőleg pedig azon nézetet nyilvánítja, hogy az nem római sáncz és nem avar ring, hanem hogy azt a korábbi őslakók az Ázsiából betörő bronzkori népek ellen építették. — A közös hadsereg vezérkara kis munkában számos térkép és tervrajz kíséretében vázolta a szeptemberben Miskolczon tartott katonai nagy gyakorlatokat. Mindenekelőtt a telepet méltatta. A honvédség részéről Csallány Géza a Ludovika-Akadémia Közlönyében fog-

lalkozott e tárggyal, 6 részletes térképet csatolván fejtegetőseihez.

B r a s s ó m e g y e némely községe, élén Hosszúfaluvál, az országgyűléshez Pávai Vajna Elek által szerkesztett s helytörténetileg is becses folyamodást adott be, melyet Kolozsvártr ki is nyomtatott. Teutsch I. az erdélyi Kárpát-egylet évkönyvében a Bucsecsre tett kirándulását írta le. Az Ország-Világ Rozsnyó várának képét mutatván be, kísérő és csak pár sornyi szövegül egy-két phrásist mondott el. Képes lapjainknak némely része nagyon is csak a szem kedvéért dolgozik.

B u d a p e s t fővárosnak átnézeti térképét H o m o l k a Józseftől kaptuk. Tanulók számára szerkesztvén azt, berajzolt ugyan, de nem nevezett meg minden utcát, hogy így a gyermek maga igyekezzék tájékozódni. Mellékképei (Ó-Buda és Kőbánya) némileg zavarja a főlap hatását s így jövőre vagy ezt kellene megnagyobbítani, vagy annak hátsó oldalára tenni, hol most a „Budapest környéke“ című vázlat áll. Mint Homolkának az iskolák számára készített minden térképét, ezt is technikai ügyesség, nagy ízlés, és peadagogiai tapintat jellemzi. — K ő r ő s i József a fővárost a legújabb népszámlálás alapján ismertette. Művének első része 2 szakaszra oszlik. Az elsőben a városrészek, utcák, épületek és lakások, a másodikban a lakásviszonyok részletes leírását találjuk. Számításai szerint az épületeknek 79°/_o-a földszintes, a lakosság évi szaporodása pedig átlag 6°/_o. Budapest Európának leggyorsabban növekedő városaihoz tartozik; sőt alig fogunk szárazföldi nagyvárost találni, mely e században 40,000 lakóról 370,000-re emelkedett volna. A kitűnő munkának 2. kötete a főváros lakosságának demographiáját és foglalkozási statisztikáját fogja közölni. — Népiskolák számára Dr. Z á k R. József és R á k ó c z y Lajos írta le Budapestet. Utóbbi pályadíjat nyert ugyan a maga füzetével, azonban száraz leírása és kezdetleges szerkezete azt gyaníttatja, hogy a pályázaton talán versenytárs nélkül vett részt. — Zák könyvének sikerét első sorban Homolkának közbeigatott szép térképei és rajzai okozzák. Iskolák számára újonnan szerkesztett s igen ajánlható atlaszában H o m o l k a többi közt Budapest és Pestvármegye színezett térképét is közli. Gyermekek számára készült két könyvről szólván, egyúttal — curiosumképen — megemlíti, hogy valami H a l l e Ferencz az „Ill. Zeitung für kleine Leute“ 13. kötetében igen tudatlanul írta le Budapestet. — B a l l ó Mátyás a fővárosi vizeknek chemiai vizsgálatáról adott egy sovány füzetet. Dr. S z a t m á r i Imre történeti természettud. és orvosi szempontból külön könyvecskében ismertette

a Császárfürdőt; kiemelvén Budapestnek blneologiai fontosságát, a földtani és vízrajzi viszonyok méltatása után előadja a hévvizek keletkezését Budapesten; majd történeti áttekintést nyújt; tárgyalja a gyógyheiy meteor. és egészségi viszonyait, a fürdő gyógyeszközeit, 11 gyógyforrását, rendkívül gazdag fürdőit, uszodáit, épületeit stb. — A vámpalotát, operaházat, a ferenczvárosi templomot az Ország-Világ, a várkert épületeit az Über Land und Meer és a Vasárnapi Ujság írta le. Heim Péter u.-o. Budapest postaintézményeiről s azoknak forgalmáról, az Ungarische Revueben Schwickler H. a főváros népesedéséről, Kertbeny Károly pedig annak a század elején való pénzügyi viszonyairól értekezett. Torma Károly kinyomatta az akadémiában 1880. dec. 6. az aquincumi amphitheatrum éjszaki feléről tett jelentést, melyet 8 fametszet és 15 fénynyomatú tábla ékesít. Aquincum szerénte délen a Császárfürdő tájáig, éjszakra pedig a Krempel-malomig terjedt. O'y római gyarmat volt, melynek lakói nem meghódított barbárok, hanem római polgárok voltak, ügyeikben a római jog szerént ítélték, tehát teljes római polgárjogot élveztek. Minthogy egy római gyarmatban sem volt két római amphitheatrum, a Königsberg alatt lappangó romok csakis theatrum maradékai lehettek. Az arenának nagyobb átmérője 80, a kisebb 51 m., tehát 12 méterrel nagyobb, mint a pompejii. A tudós fölfedező az ásatásokat ez évben is folytatta s ezeknek eredményeit Henszlmann Imre az Ungar. Revueben ismertette. Hampel József külön füzetben tárgyalta az ó-budai papföldi ásatást. A jelentés három fejezetben szól az ásatás előzményeiről, a fürdőről s a leletekről. A fürdőnek helyrajzát is közli. Kisebb cikkekben képes lapjainkon kívül a Neue Ill. Zeitung is megemlékezett róluk. Az Ország-Világ a Gellérthegy történetét állította össze. — Riedl Frigyes a Magyar Nyelvőrben Buda nevééről értekezve, azt bizonyítgatta, hogy Budának két szláv neve volt: a valószínűleg szlovén Buda (épület) és a bolgár Pest (hegy) és két német neve: Etzelpure és Ofen. A XVI. század íródeákjai pedig frank-latin elnevezéssel Sicambiának hitták. — Asbóth Oskár evvel ellentétben u.-o. Riedlnek inkább csak a német Ofenről való etymológiáját czáfolta, kimutatván, hogy azon szónak középkori használatára vonatkozó nézete téves. Riedl azonban egy másik cikkben fönttartotta korábbi állítását, hogy Ofen annyi mint Pest, vagyis szikla, hegy. Salamon Ferencz az akadémiában Budapest környékének helyneveiről tartott felolvasást. Szerénte a Szláv megelőzte a magyart s bizonyos, hogy a helynevekben csak a magyar és szláv osztozkodhatik. Sem római, sem német nyomok nincsenek a

környék helyneveiben. Ezeknek legnagyobb része, mindaz, a mi nem világosan magyar, az avar és szlávorból maradt fenn.

Csikmegyének s a Hargittának azon részét, hol a Büdös hegycsoportot a tusnádi Olt áttöri petrographiai tekintetben Buday József ismertette a Földtani közlönyben, hol több, ezen hegységből idáig fel nem említett kőzetféléseget írt le. A Vasárnapi Ujság Tusnádot mutatta be. Ezen 650 m. magasan fekvő helyen 5 forrást használnak ivásra, melyeknek hőfoka 16—23° C közt változik. Lakóházai többnyire ízletes svájci modorban épültek; sétatnyai gyönyörűek; a Ludmilla- és Károlymagaslat, Solyomkő, a torjai kénbarlang és a Szt.-Anna tava igen alkalmas kiránduló hely.

Csongrád megye régi földrajzára nézve igen becses Salamon Ferencznek a századokban közlött azon tanulmánya, melyben a mellett nyilatkozik, hogy Attilának főhadi szállása Szegeden volt, mely eredményre Priscus Rhetor-útjának eszes kommentálása által jut. Az Archaeol. Értesítőben Pulszky Ferencz a szegedi újabb leleteket mutatja be. A részletet hazánkban a nevezetesebbek közé sorolja, mely vetekedik a lueskaival, hol réz csákányt kőkori eszközökkel együtt találtak, mi bizonyosággal szolgálhat, hogy a rézkor a kőkorból fejlődött ki. Azonkívül 18 bronzkori edényt rajzolt le. Kuklay Bélától magyarul és francziául jelent meg a Szegeden tett talajfúrásoknak leírása. A 9 nagy színezett autogr. tábla közül 6 egyes függőleges, 3 pedig különböző mélységeknél megfelelő vízszintes szelvényeket tartalmaz. Részletezi az 1879. decz. 4 től 1880. ápril 15-ig eszközölt 63 fúrási műveletet. Az elért legnagyobb mélység a Tisza 0 pontja alatt 34.89 m. Zsigmondy Bélának ezen talajkémlései a legtöbb oldalúak, melyeket hazánkban idáig foganatosítottak. — Meissner Alajos könyomatban, az ártér képével s a munkálatok alaprajzával együtt tette közé műszaki naplóját, mely Szegednek 1879. évi esetével, e városnak újraépülésével s az annak árterén történt vasútépítkezési átalakításokról szól. — Kálmány Lajos „Ős-Szeged népköltése“ címmel mintegy 500 verset és töredéket gyűjtött össze. A bevezetésben Szeged nyelvjárásáról is tájékoztat s röviden jellemzi a népet. — Kovács Albertnek a szegedvárosi iskolákról tett jelentése szerint azokban 74 tanító 11,312 tanköteles gyermek közül 6607-et tanított. — Négyesi László a Simonyiféle egyetemi „Tanulmányok“-ban hangtani adatokat közölt a szentesi nyelvjárásokról. — Hódmező-Vásárhely monographiáján Lichtner Gáspár dolgozik.

Esztergom főegyházának kincstárát a műkincsek fényképeivel Dr. Czobor Béla egy füzetes vállalatban magyarul kezdte

bemutatni. Az 1. füzetben levő 6 kép, régi ötvös műveknek Beszédes Sándor által készített gyönyörű lenyomata. Ugyanő Dankó Józsefnek múlt évi szemlényben említett hasonló tárgyú művét behatóan bírálta az Egyházművészeti lap több számában. Knauz Nándor az esztergomi Corvin-codexeket, Scheiber Zsigmond (a Simonyiféle Tanulmányokban) az esztergomi nyelvjárást ismertette.

Fehérvármegyéből Alcsútnak terjedelmes leírását közölte a Vasárnapi Ujság, mely a főhercegnőnek saját fölvételei nyomán kedves részleteket adott a parkból, a 450 holdnyi csaplári erdőből; s megemlítette, hogy József főhg napról-napra jegyzi Alcsút meteor. viszonyait. Czobor Egyházművészeti Lapjában a Storno Ferencz építette alcsúti kápolna leírását vettük. — Vörös Sándor a Szabó János által rendelkezésére bocsátott statist. adatok nyomán írta le a kálozi uradalmat. Dr. Lengyel Béla a mohai Ágnes-forrást vegyelemezte. — Héberling Dénes a „Magyarország és a Nagyvilág“-ban Érd (Hamzsabég) történeti vázlatát nyújtotta. A hajdani nagy római városra a Kereskényi Gyula ásatásainak eredményeiből is következtetett. Némileg a rácz, német és magyar népet is jellemezte.

Fiume leírását közlönyünkben és külön füzetben Dr. Havass Rezsőtől, rövidebben pedig az „Ország-Világ“-ban kaptuk. — Hajnal Antal a „Mérnök- és Építész-Egylet Közönyé“ ben a fiumei kikötő építésének 1880-ban való előhaladásáról tett jelentést. E szerint a munka a zár-molónál anyagban 31·76, a Mária-Terézia-molónál pedig 90·31%. A kikötő évi bevétele, mely 1871—1878-ban évenként átlag 16,800 frtra ment, — 1880-ban 64,967 frtra emelkedett. — Dr. Marczali Henrik az Ungar. Revueben írt a fiumei és a határőrvidéki kérdésről. Sok új anyagot felhasználva szólt e kérdésnek történelmi és politikai oldalához Jakab Elek „A magyar Fiume“ című füzetében.

Fogarasi városának és uradalmának leírását „Erdély havasai alól“ Reményi Károly a Pesti Napló 204. és 205. számában temette el. A fogarasi magyar kir. ménes-uradalom egy az Olt által egész hosszában átszelt síkságon terül el s Fogarasmegye területén 39 község tartozik hozzá. Az erdélyi Kárpátgyelet évkönyve az erdélyi kárpátoknak állatait ismerteti s leír egy zergevadászatot, mely a kerczi hegységben folyt le.

Görmörmegyének természeti szépségei mindinkább magukra vonják a közfigyelmet. Dobsina jégbarlangját az idén az angol Maruchelli meglátogatván, azt és Felső-Magyarország regényes vidékeit, főleg a Tátrát, Beraut-Lowe példájára ismertetni

akarja. A „Magyarország és a Nagyvilág“-ban Dr. Szathmári mutatta be a nagy közönségnek. — Báró Nyáry Jenő az aggteleki barlangot mint őskori temetőt 3 fénynyomatú tábla és 335 fametszet kíséretében ismerteti s az egyes tárgyakról, mint a koponyákról, fogakról, csontokról, növényekről stb. elismert tekintélyű kül- és belföldi szaktudósok véleményét közli. E monographia ez évi irodalmunknak legkitűnőbb termékei közé tartozik s nagy és általános figyelmet érdemel. — Az Ország-Világ 12 képben, Törs Kálmán pedig a Pesti Napló két tárczájában, mások máshol festették a természetnek ezen csodáját, főleg a magyar írók és művészek társaságának oda s a felvidék némely más pontjára tett kirándulása alkalmából. — Mikulik József a dobsinai bánya- és vasipar történetét egy 80 lapnyi füzetben mondta el. — S. W. leírja a „Zipser Bote“-ban zavadkai útját. Elmondja, hogy Szepesből jövet az 1295. alapított Wernar Gömörmegyének első helye. Rajta túl a Popován át a Pustopolora (Pusztamezőre) visz az út, honnan fél óra alatt a dobsinai barlanghoz, $3\frac{1}{2}$ óra alatt a murányi várba, s $1\frac{1}{2}$ óra alatt a Vöröskőhöz érhetni. Innen lehet legkönnyebben megmászni az 1971 m. magas Királyhegyet. Ezen, a turistákra nézve oly érdekes csomóponton a Szász-Koburgok vadászkastélya áll. Pustopolon túl Telgárt s mindjárt Vöröskő következik, mire a Garam völgyébe kanyaradunk és számos hámoron és falun (Pohorellán, Helpán, Zavadkán) át vezet el bennünket útjának célpontjához, a pszari hámorhoz. — Dr. Roth Samu a Földtani Közlönyben a jekelfalvi és dobsinai diallag-serpentin leírását közölte.

Győrmegye és város anyagi műveltségtörténetét Villányi Szaniszló állította egybe, egyelőre csak az 1000—1301-ig terjedő időszakra szorítkozván. Kevesebb igényű, de érdekesebb munka vármegyénk monographiái közt még aligha jelent meg. A történelem előtti kornak tárgyalása után bőven taglalja az árpád-kori birtokviszonyok alakulását, a „szorgalmi“ osztály helyzetét, a mezőgazdaságot, kézműipart s kereskedelmet, földrajzilag is igen jól értékesíthető adatoknak lelkiismeretes fölhasználásával.

Hajdúmegyének „debreczeni Páris alma“ név alatt termesztett eredeti magyar fajú gyümölcsét Tamásy Károly a Gyümölcsészeti Füzetekben írta le, megjegyezvén, hogy a debreczeni kertekben sok 100 éves Páris-almafa van. A debreczeni lapoknak Debreczenre és a megyére vonatkozó történeti és földrajzi czikkeit — sajnálatunkra — nem olvashattuk.

Háromszékmegyében Bodoson, az ettől délnyugatra eső Kövespatak völgyében Buday József által gyűjtött kőületeket

Roth Lajos mutatta be a földtani társulatban. A gyűjtött 17 faj közt 3 új van, t. i. egy *hythinia* és két *congeria*.

H e v e s m e g y e székhelyének, Egervárnak történetét **B a l o g h** János beszélte el egy 12 íves kötetben. Legtöbbet Dobó hősies védelmével foglalkozott. **É n e k e s** Imre a Simonyiféle Tanulmányokban az egri nyelvsajátságokat ismertette. Gyöngyösnek és vidékének történetet **E t h e i S e b ő k** László (szül. 1840. mh. 1881. jul. 20.) állította össze, a városnak őskori és jelen állapotára is kiterjeszkedve. A város — szerinte — sz. László idejében már állt; első urai a királyi vérű Csobánkák voltak, kiknek kimultával a XIV. század elején Farkas Tamás birtokába jutott, — s ekkor Róbert Károly megengedte, hogy Gyöngyös Buda-városához hasonló kiváltságokat, erődítményeket és bástyákat kapjon. Az okleveleket szerzőnk, kinek irálya néhol virágos, magyarul közlé. — **S z t e r é n y i** Hugó a földt. társulatban a Matrából a lőrinczi múlatóhegyről miemites trachytokat mutatott be, melyeken fokozatos átmenetekben látható, hogy ezen féleség a sphärolitos trachytnak módosulata.

H o n t v á r m e g y e népszámlálásának eredményét külön 23 íves nagy negyedréti kötetben tette közzé a statiszt hivatal, ki-merítően rajzolván e törvényhatóságnak néprajzi és nyelvi viszonyait. A megyében e szerint 55,688 férfi és 59,945 nő lakik. A megye úrbéri erdőit **N a g y** Sándor az Erdészeti Lapokban ismertette. — **H u s s á k** Jenő a bécsi cs. kir. tud. akadémia üléseiről szóló tudósításokban a selmeczbányavidéki eruptívközetekre vonatkozó adatokat közölte. Az előfordulásnak földtani viszonyait csak könyvekből tudja; de a régen ismeretes adatok mellett is sok újabb érdekes megfigyelést talál füzetében a szakértő. **S z t e r é n y i** Hugó a földtani társulatban a selmeczi István-akna gömbös trachytját és az ezzel szomszédos kőzeteket írta le. Ugyanott **C s e r e y** A. Lukács a selmeczi aplit elegyrészeinek vegyelemzését nyújtotta. Az aplit földpátja elegyrészeinek vegyelemzését nyújtotta. Az aplit eszerint az adular-sorhoz tartozik, a kerek foltokban előforduló turmalin pedig a zillerthali fekete magnesium turmalinhoz áll legközelebb.

H u n y a d v á r m e g y e nek legdélibb részét **T a l l a t s c h e k** Ferencz ismertette (Die geologischen Verhältnisse des Zsilthales), a földrajzi viszonyoknak előrebocsátása után földtani tekintetben írván le a regényes Zsilvölgyét. Munkában van **T é g l á s** Gábornak egy könyve, mely a vármegyében levő kiránduló pontokat mint útikalauz fogja elbeszélni, s melyből egy részt társulatunkban is felolvasott. Könyvének megjelenését igaz örömmel üdvözlünk; mert Téglás valódi szakember és ismeri szülőföldének minden zegezugát.

Igy a Pesti Napló 245. számában az erdélyi „Kalifornia“ első kapuját (a boiczai sziklaszorost) festette. Déva és Maros-Solymos felől Nyavalyásfalvánál az augit-porphir övbe vezet, a füzesdi zúzó-nál pedig az aranybányászat első telepére, a krecsunyesdi gyönyörű mészsziirthez, a barlangok által össze-visszalyuggatott Feregyóhoz, a Magura lábánál levő patakszorulathoz s — egy fordulaton túl — a lebilincselő látványt nyújtó Kőkőzhez (Intre piatre), ezen vadregényes boiczai kapúhoz és végre Boicza takaros házaihoz. A paroszi barlang leírását szintén az ő tollából hozta társaságunk közlönye. — A pünkösdi ünnepek alkalmával Aradról Petrozsénybe ránduló tanulóifjúság számára, mintegy a látottaknak összefoglalásául, Dr. Márki Sándor „Aradtól Petrozsényig“ címmel nyomtatott ki egy ajándék-füzetet, mely könyvárusi forgalomba nem került. — Hankó Vilmos a bábolnai meleg „Mátyás-forrás“-t vegyelemezvén, azt savanyúvíznek nyilvánítja, melynek fő alkotórészei — a szabad szénsavon kívül — a szénsavas mész és magnesia. Az 5 melegforrás közül kettőt maig is jó karban levő régi falazatok tágítanak hatalmas medencékké; e falazatok valamint más nyomok is arra mutatnak, hogy a rómaiak a bábolnai melegforrásokat is felhasználták, épúgy mint a párhuzamos gyógyi s a Strigy völgyében található kalányi ásványvizeket. — Klopsch Győző a „Mérnök-Egylet Közlönyé“-ben az első erdélyi vasút piski-petrozsényi szárnyvonalán észlelt egyik csuszamlását tárgyalta, előrebocsátván a regényes vidék leírását. Fodor Ferencz a kolozsvári Orvostermészettud. Értesítőben a pesterei barlang helyszínrajzát s ugyanott Dr. Primics György a Retyezát hegytömegét alkotó kőzeteket ismertette, a Kárpát-egylet évkönyvében pedig általában szölte 2477 m. magas hegyről. Szerénce a Retyezát-hegycsoport magvát tömegesszerű gránitos gnájszok alkotják, melyeket első burokként szürkésfehér jó palás gnájszok vesznek körül; ezután igen széles övben graphitos muscovit-biotit-palák következnek, váltakozva granáttartalmú chloritos-tálkos és chlorit-palákkal; a legszélsőbb övet, a hegycsoportnak a hátszegi völgygyel érintkező lábait, a chloritos-tálkos palák képezik. Inkey Béla a Földtani közlönyben Erdély déli határhegységeiről tett geológiai jegyzeteiben azt mondja, hogy a Retyezát csúcsa és környéke gránitból s nem — mint hitték — gnájszból áll; a Paringban pedig kristályos palák, mészkö, serpentin, s úgynevezett chloritpalák fordulnak elő; tehát legmagasabb része a Retyezát legfelső részével azonos gránitszerű gnájszból még sincs alkotva, mint hitték. A Paring felső részének sajátos domborzatáról is tesz megjegyzéseket. — Amlacher A. az

erdélyi Kárpátgyűlés évkönyvében írt a Retyezásra tett kirándulásáról. — *Franzenau* Gusztáv az akadémiában a Déva mellett emelkedő aranyi hegy amphiboljáról, mely azonosságot mutat a *Vezuvon* előforduló amphibollal, olvasott föl egy értekezést. — *Szijj Elek* a Gyümölcsészeti Füzetekben a rákosdi cseresznyefajokról írván, ismerteti a lakosságnak fő jövedelmi czikkeit adó korai hólyagos, mokra-, Péter- és későn érő (livádiai) cseresznyét Rákosd hegyein 200 éves korai hólyagos cseresznyefák is vannak. — *Réthy Lajos* a hátszegvidéki magyar és oláh leányról közölt egy kis rajzot a Vasárnapi Ujságban, *Szőcs Sándor* pedig a megyei derék történetelmi társulatban az oláhoknak Dévára lett első betelepüléséről tartott felolvasást. Szerénte *Bethlen Gábor* vitte be oda az első 4 oláh családot; 1640-ben már annyi volt a bevándorló, hogy külön templomtelket kaptak. — Végre fölemlítjük, hogy *Zimmermann Ferencz* Szebenben a szászvárosi „Urkundenbuch“-ot bírálta németül.

Jász-Nagykún-Szolnok megye május 15-én kijelentette, hogy *Gyárfás István* „Jászkunok története“ című könyvének, illetőleg hátralevő köteteinek nyomtatási költségét minden községének adóforintja arányában fedezni. *Széll Farkas* a „Közérdek“ című karczagi lapban „Adatok a török világból“ cízzel ezen és Hevesmegyét illető okiratokat tett közzé *Mező-Túr* levéltárából. *Mező-Túr* tervezett kaszinó- és kaszinóépületének rajzát a Vasárnapi Ujság adta. — *Bárdosy Gyula* kinyomatta a megye 1880. évi tanügyi állapotának gondos és terjedelmes statisztikáját. E szerint mintegy 40,000 tankötelesből 25919 látogatta a mindennapi és 6000 az ismétlő iskolát. A tanítók száma 291, az iskoláké 182. Egy tanítóra átlag 484 frt fizetés esik. A hazai földrajzot 158 az egyetemes földrajzot 142 iskolában tanították.

Kis-Küküllő megye nyárádmelléki gyümölcsseit *Porzsolt Ádám* írja le a Gyümölcsészeti Füzetekben. A Nyárad völgye itt csak 1, egészben véve 35 km. Az előbbiben 18 alma- és 11 körtefa díszlik. Erdély gyümölcsészete általában igen régi; erdei tele vannak vadszőlővel, vadcsersznyével; a székelýföldi várak körül elvadult alma- és körtefák vannak; az 1559 óta lakatlan Firtos váránál maig is terem egy ribiszkető. — *Pulszky Ferencz* az archaeol. Értesítőben a somogyomi aranyeletet mutatta be. Ez ékszereknek barbár tulajdonosai már összeköttetésben állhattak a rómaiakkal vagy görögökkel; nem tudja azonban, hogy e leletet a dákoknak vagy keltáknak tulajdonítsa-e.

Kolozs megye jegenyei fürdejének vegyalkatrészeit és

gyógyhatását, fekvését, jelen berendezését és építési viszonyait külön kis füzetben ismertette Éltes Károly. A kolozsvári Orvos-természettud. Értesítőben Parádi Kálmán a Kolozsvár környékén talált tömlő belső örvényférgeket sorolta fel. A Vasárn. Ujság a kolozsmonostori gazdasági tanintézet képét és leírását hozta.

Komárom magyar színészetének történetét idősb Szinyey József állította össze s ebből idáig az 1811–19-re vonatkozó rész jelent meg. — Magyar Kázmér a Gyakorlati Mezőgazdában Bábolnát bőven ismertette. 1789-ben gróf Szapáry Józseftől a lótenyésztés előmozdítására a kincstár vette meg e 7067 holdnyi uradalmat. — Feszty Árpád a Vasárnapi Ujságban egy ó-gyallai vadásztanya képét s rajzát adta. Dr. Lakits Ferencz az akadémiában az ó-gyallai csillagvizsgáló-intézetnek földrajzi szélességéről értekezett. Ismertette az ennek meghatározásánál követett eljárást s új adattal járult a tört. messzelátók elméletéhez. Közlötte továbbá a mérések ismereteit és a kétféle úton nyert kétféle eredmény összeegyeztetése céljából a körleolvasás, a nehézség hatása és a valódi zenittávalok közti összefüggést kereste és az így nyert képletek alapján felállított kísérleti egyenleteket feloldván, a keresett földrajzi szélesség legvalóbszínű értékeül $47^{\circ}52' 27.3'' + 0.4''$ mutatkozott. — Végh Adorján az Archaeol. Értesítőben a Csallóköznek egy népvándorlási telepét ismerteti, mely az ekel-ócsai út és a Szántó-ér érintkezésétől 240 távolban délfele az utóbbinak keleti partján úgy jött napvilágra, hogy az árvíz a termőföld felszínét a Szántóérbe sodorta. Indokolja azon állítását, hogy e telep a népvándorlásnak utolsó századából való.

Krassó-Szörény vármegye 1881. január 4-én tartotta alakuló közgyűlését. Muics István az Erdészeti Lapokban a szörénymegyei bükkerdők értékesítésének kérdéséről, — Balás Pál a temesvári Természettud. Füzetekben szintén szörénymegyei erdőségek hasznosításáról írt. Pontelly István a temesvári Tört. és Régészeti Értesítőben a barlangok képződéséről értekezett, tekintettel a múlt évi szemlének 78. lapján említett Szalkay-barlangnak kiválóbb csepkőképződményeire és csontleleteire. Ugyanott Ormós Zsigmond a Munte Szemenik legmagasabb csúcsán, Peatra-Albán (Fehérhegyen) talált római ezüst érmeket ismertette. E szerint 17 császártól és császárnétól összesen 466 darab van a leletben, melyek 172 változatot tüntetnek föl s időszámításunk szerint a 161–249. évből valók. Schwing J. P. u. o. e leletnek pótlásául még 9 érmet írt le. — Palotai Ákos a „Magyarország és a Nagyvilág“-ban Mehádiát és vidékét vázolta. — Halaváts Gyula a

földtani társulatban az ezen megye mediterrán rétegeiben gyűjtött növénymaradványokról értekezett, egy új fajt *Rhus deperditának* nevezvén el. Ugyanő a Földtani közlönyben a Lokva-hegység földtani viszonyait tárgyalta. E név alatt a Moldova, Szász-kabánya és Bázias közti háromszögalakú előhegységet érti. A hegység fő zömét kristályos palák alkotják, míg úgy a déli, mint az északi lejtő szokolovác-zlaticzai részének alját ifjabb neogén, túlnyomólag azonban diluvialis korú képződmények borítják. — Itt említjük meg, hogy Dr. Márki Sándor a temesvári Tört. Értesítőben Ada-Kaleht egy 1791. évi térképről ismertette.

Liptó-Ujvárról (Hradek) Zakopanéra tett útját írta le Kolbenbeyer Károly a Zipser-Boteban. A Pod-Kameniston erdőkerülői házon túl felóra múlva érte el a Koprova- és Tychapatak egyesülése által származott Béla-folyót s a Tycha mellett folytatta útját. Eltérvén egy, e patakba nyugatról ömlő völgy irányában, a Tomanova polska és a Cerwony wierch közti nyereghez, mely az igazi Tycha-, a lengyelek szerint a Tomanova-hágó. Roháctól a bélai alpokig lóháton járható a Magas-Tátrának ezen legalacsonyabb hágója, tanácsos azonban gyalog szállni alá a koscieliski völgybe. Ó-Koscieleskón meghálva, szerzőnk másnap a Mietusia völgyén folytatta útját s a Cerwony wierch Matolacniak megmászása után a Malaka völgyébe bocsátkozott le, melynek mentén, majd a rendes úton haladva ért a zakopanei vashámorba. — „Néhány nap Liptóban“ czímmel a Zipser Botében találunk egy értekezést. A Vazsecz vasúti állomáshoz mintegy 10 km.-re eső Pod Banskomból indulva ki, járta be Roth M. a Krivánt, a Koprova völgyét, az 1947. m. magasan fekvő Terianszko-tavakat stb. Egy 3 tagból álló társaság ugyanonnan kereste föl a Kamenista völgyét, honnan utazók Zakopanéból Koscielskon és a hasonló nevű völgyön át a legkényelmesebben juthatnak a Tátra déli oldalához. E völgy szinte észrevétlenül vezet az 1789. m. magas hágóra, melyet a Hlina és a Kotlova alkot. E hágóról mászták meg a 2128. m. magas Kamenistát, melynek csúcsán az erős szél mellett is 20° R. meleget tapasztaltak. A gyönyörű kilátást Roth alkalmasint leírja a Kárpátgyűjtés évkönyvében. Visszafelé a csak gyakorlottabb turistáknak való Hlina-völgyben a szép Tycha-völgybe ereszkedtek alá s este 6-kor már a Pod-Banskomban voltak. — A Vasárn. Ujság Barabás M. festménye után ismertette Koritnyeczát. — Podhradsky András a Kárpátgyűjtés évkönyvében írta le az Emericzy Jenő mérései szerint 1971 m. magas Királyhegyet (Králova-Hola). Főszűlt a növények és állatok följegyzésére fektetett.

Maros-Tordamegyéből Görgénynek és vidékének kiválóbb pontjait Nemes Ödön lerajzolta s nyomtatott szöveggel ellátva, nov. 19-én átnyújtotta az ott vadászgató Rezső trónörökösnek és nejének. Ez album egyetlen egy példányban készült. Hat szakasz-kimerítően ismerteti a szép vidéket; igen kíváncsias volna, ha az ország szebb tájait szorgalmasan ismertető szerző művét hozzáférhetővé tenné a nagy közönségnek is. Így ő írta le Maros-Vásárhelyt és a Teleki-könyvtárt is az Ország-Világban s a gergényeszi kastélyt a „Magyarország és a Nagyvilág“-ban. — Görgényről Feszty Árpád közölt 3 képet a Vasárn Ujságban. — A maros-vásárhelyi ev. ref. főiskola kinyomatta könyvtára többes példányainak — 770 műnek — jegyzékét. A székelyegyleti képes naptárban az ősi Maros-szék havasáról, az akadémia értekezései közt Dr. Hankó Vilmostól a szovátai „Fekete-tó“ hideg sósforrás kémiai elemzéséről találunk egy cikket. A nép e tavat ember emlékezet óta használja csúzos bajokban s „Fekete-tónak“, majd „Jordán tava“-nak, vagy „Feneketlen tó“-nak hívja. A honi sósforrások közt a leggazdagabbak közé tartozik, a külföldi vizek közt a reichenhalli mellett foglal el igen előkelő helyet.

(Vége következik.)

DR. MÁRKI SÁNDOR.

FÖLDRAJZI TÁRSASÁGOK.

— A magyar földrajzi társaság 1882. január 12-én Dr. Hunfalvy János elnöke alatt választmányi ülést tartott a felsőbb leányiskola termében, melyen jelen voltak: Gervay M. alelnök, Berecz Antal főtitkár, Dr. Erődi Béla titkár, Floch Henrik pénztárnok és a következő választmányi tagok: Dr. Brózik K., Déchy Mór, Heim Péter, Jablonszky János, Királyi Pál, Laky Dániel, Lóczy Lajos, Péchy Imre, Pesty Frigyes, Dr. Szabó József, Visontay János, Zóbel Lipót, Zsilinszky Mihály. A múlt ülés jegyzőkönyvének hitelesítése után megtették a közgyűlésre vonatkozó előintézkedések. Elhatározták, hogy a társaságnak fenállása tizedik évfordulója alkalmából tartandó közgyűlésen ezen körülmény kifejezést nyerendő, a közgyűlés az akadémiában tartassék, és hogy arra a miniszteriumok, az országgyűlés tagjai, a tudományos és szépirodalmi társaságok is meghívandók, s hogy a közgyűlés végével a Hungáriában banket tartandó. A választmány kiegészítéseül ajánlani fognak megválasztásra: Koller Lajos, a távirlák országos főigazgatója, Bedő Albert, kir. főerdőmester, Majláth Béla, muzeum könyvtári igaz-